

Погорецький Микола Анатолійович – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права та криміналістики, проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>
mykola.pohoretskyi@knu.ua

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.3-4/53-85>

Доктрина доказів XIX – початку XX ст.: англо-американська й континентальна традиції та їхній вплив на сучасне кримінальне процесуальне доказове право

Стаття демонструє доктринально-порівняльну реконструкцію еволюції вчення про докази в XIX – на початку XX ст. в англо-американській, німецькій, французькій (романській), австро-угорській та російській імперській традиціях з оперттям на дореволюційні джерела (до 1917 р.). Метою дослідження є отримання цілісного, верифікованого результату – доктринально-порівняльної реконструкції еволюції вчення про докази у XIX – на початку XX століття в межах англо-американської, німецької, французької (романської), австро-угорської та російсько-імперської шкіл із висновками про їхній вплив на сучасні моделі доказового права США, континентальної Європи та України. Методологія поєднує порівняльно-історичний і структурно-доктринальний аналіз за уніфікованою «матрицею» (поняття, властивості, класифікації, співвідношення доказів та улік, метод і стандарт оцінки, призначення доказів) із внутрішнім і міжсистемним зіставленням позицій авторів та їх інституційних контекстів. Додатково сформульовано періодизацію, що відображає послідовні інтелектуальні й процесуальні кроки від раціоналістичної програми до закріплених стандартів доказування та ролей учасників процесу.

Отримані результати включають: (1) аргументований перехід до моделі внутрішнього переконання як публічно мотивованої практичної готовності суду діяти; (2) узгоджену систему критеріїв придатності (належність, допустимість, достовірність/достатність) і їх операційне застосування до прямих та обставинних даних; (3) тлумачення «правила найкращого доказу» як методології безпосередності з поясненнями й перевірюваними відступами; (4) логіку «гармонії сукупності» як стандарту достатності для непрямих доказів; (5) інституційні запобіжники проти довільності оцінки (гласність, усність, безпосередність, перехресний допит, дисципліна протоколу). Окремо обґрунтовано вплив класичної доктрини на сучасне вчення про цифрові (електронні) докази: пріоритет первинних машинних записів і метаданих, вимога безперервного ланцюга збереження (chain of custody), пояснені та відтворювані відступи від первинності, прозора експертиза в межах компетенції та оцінка цифрових масивів за критерієм внутрішньої узгодженості й усунення розумних альтернатив. Наукова новизна полягає у поєднанні історико-доктринальної реконструкції з чіткими прикладними орієнтирами для цифрового доказування (чек-листи первинності, автентичності, відтворюваності, мотивації судового висновку). Практичне значення вбачається у можливості використання запропонованої «матриці» для уніфікації судової аргументації, розроблення процесуальних стандартів роботи з електронними носіями та підвищення відтворюваності судових рішень. Свідоме обмеження джерельної бази дореволюційними праця-

ми забезпечує чистоту порівняльного аналізу й дозволяє коректно простежити спадкоємність класичних принципів у сучасних умовах цифрової трансформації правосуддя.

Ключові слова: доктрина доказів; належність; допустимість; достовірність; достатність; внутрішнє переконання; правило найкращого доказу; непрямі докази; гласність; безпосередність; перехресний допит; експертний висновок; цифрові докази; метадані; ланцюг збереження; гармонія сукупності; порівняльно-правовий аналіз; досудове і судове провадження

Вступ

Інтенсивні процеси оновлення кримінального процесуального законодавства України та держав ЄС, а також стрімка цифровізація джерел доказової інформації (електронні документи, мережеві журнали, комунікаційні сліди) зумовлюють необхідність повернення до витоків доктрини доказів XIX – початок XX століття, аби перевірити стійкість її вихідних категорій і стандартів у сучасних умовах. Саме в цей історичний період відбулася тривала доктринальна трансформація: від відмови від формальної «арифметики сили» окремих засобів до моделі вільної, але публічно мотивованої оцінки доказів; від наперед заданих переліків «допустимих» джерел до логіки релевантності, достовірності та достатності доказів в їх сукупності; від фрагментарної практики до інституційної архітектури гарантій (усність, безпосередність, перехресний допит, стандарти письмових доказів). Цей методологічний перелом інтелектуально підготував Є. Бентам, який запропонував розуміти доказ як логічний перехід від факту-обґрунтування до шуканого факту, замінивши доктринальну табу вимогою раціональної перевірки й обставинного аналізу (Bentham, 1827, pp. 8–22). Актуальність дослідження визначається трьома взаємопов'язаними обставинами. *По-перше*, модернізація національних процесуальних режимів вимагає повернення до первісних смислів категорій «належність – допустимість – достовірність/достатність», щоб послідовно застосовувати їх до нових носіїв даних,

не руйнуючи логіки судового переконання (Stephen, 1907, pp. 19–22; Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15). *По-друге*, розбудова стандартів роботи з непрямыми (обставинними) даними та письмовими доказами – з урахуванням «правила кращого доказу» як вимоги безпосередності – є необхідною умовою належного обігу електронних доказів і перевірюваності висновків експертів (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278; Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Gross, 1908, pp. 1–20). *По-третьє*, інституційні гарантії – гласність, усність, перехресний допит і публічна мотивація – залишаються запобіжниками від помилок незалежно від носія інформації; вони й сьогодні виконують ту саму функцію, яку доктрина надала їм у XIX столітті (Hélie, 1853, pp. 3–15; Glaser, 1883, pp. 206–207; Владимиров, 1879, сс. 21–24). Об'єктом мого дослідження є доктрина доказів XIX – початку XX століття у ключових європейських школах та школах США; предметом – поняття доказу, його сутність і властивості; класифікації (прямі/непрямі; первинні/вторинні; особисті/речові); співвідношення доказів та улік; метод і стандарт судової оцінки; призначення доказів у структурі вироку й розподіл тягара доказування

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вихідною інтелектуальною рамкою мого дослідження є доробок XIX – початку XX століття, який сформував поняттєвий словник і методологію сучасного доказового права. Ключовий раціоналістичний імпульс задав Є. Бентам¹: він переорієнтував доказування

¹ **Єремія (Джеремі) Бентам (Jeremy Bentham, 1748–1832)** – англійський філософ, правознавець, реформатор права, один із засновників класичного утилітаризму та родоначальник наукового підходу до кримінального процесу й теорії доказів. Народився в Лондоні у сім'ї адвоката, виявив ранній інтерес до логіки, права й політичної філософії. Навчався в Оксфордському університеті, але замість адвокатської практики присвятив життя реформі англійської правової системи, яку вважав архаїчною та нерациональною. Його

із формальних заборон на раціональну перевірку, трактуючи доказ як логічний перехід від факту-обґрунтування до шуканого факту та наполягаючи на «обставинному» аналізі і причинній зв'язаності (Bentham, 1827, pp. 8–22). У традиції common law цю програму технічно артикулювали автори «великих підручників». Дж. Ф. Стифен послідовно розмежував логічну належність і процесуальну допустимість, заклавши зручну кодифікаційну оптику для судової практики (Stephen, 1907, pp. 19–22). В. Віллс запропонував робочі тести достатності для обставинних доказів, наголошуючи на внутрішній узгодженості сукупності як умові «моральної впевненості» суду (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278). С. Грінліф у вихідних параграфах систематизував підвалини competency/admissibility, пов'язавши фільтр допуску з логікою доказового міркування (Greenleaf, 1896, pp. 1–7). В. Бест, розвиваючи «правило кращого доказу» як методологію безпосередності (а не як догму), продемонстрував, як пріоритет первинного джерела мінімізує трансмісійні спотворення і підсилює відтворюваність судового висновку (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267). Історико-інституційний ракурс ролей судді та присяжних – як підставу для вироблення «правил для журі» – впевнено обґрунтував Дж. Б. Тейєр (Thayer, 1898, pp. 191–233). У цьому ж корпусі важливими для порівняння є також узагальнення Т. Старкі, С. Філіппса, Дж. Тейлора, Г. Роско, С. Фіпсона та ранні видання Дж. Г. Вігмора (Starkie, 1842; Phillipps, 1838; Taylor, 1858; Roscoe, 1868; Phipson, 1892; Wigmore, 1904) – тут і далі я посилаюся на них як на засадничі праці, не підмінюючи ними наведених джерел зі сторінковими вказівками.

У континентальній доктрині провідну роль відіграла німецькомовна й французька школи, які інституційно «вмонтували» внутрішнє переконання

суду в архітектуру гласності, усності та безпосередності. К.-Й.-А. Міттермайєр дав ранню систематику доказування й оцінки (Mittermaier, 1834, pp. 1–20). Е. Бонньє послідовно розмежував належність, допустимість, достовірність і достатність та показав функціональну роль презумпцій у «економії доведення» (Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690). Ф. Гел'є виніс у центр процесуальні гарантії (усність, гласність, безпосередність) як епістемічні запобіжники помилок (Helie, 1853, pp. 3–15). Ю. Глазер акцентував межу між проведенням доказування (Beweisführung) та оцінкою доказів (Beweiswürdigung), задавши логіко-методичні критерії для роботи з подібними джерелами (Glaser, 1883, pp. 206–207). А. Гейєр і Р. Гарро доповнили цю лінію інвентаризацією видів доказів і роллю intime conviction у структурі вироку (Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713; Garraud, 1898, pp. 8–12). У романській традиції системні курси Ф. Каррари також сформували поняттєву «оптику» для кримінально-процесуальної доктрини (Carrara, 1877).

Австро-угорська школа додала процесуально-криміналістичний вимір: Г. Гросс, поєднавши процесуальне право з криміналістичною технікою, показав, як інструменти фіксації, огляду та експертизи підсилюють безпосередність і надійність судового пізнання (Gross, 1908, pp. 1–20; Gross, 1875). Цей місток – між правом і технікою – особливо важливий для порівнянь із імперською східноєвропейською традицією.

У російсько-імперській доктрині (із фокусом на українському правовому просторі) В. Спасович сформулював етичний і логічний коректор свободи оцінки: внутрішнє переконання є публічно мотивованою готовністю діяти, а не інстинктом; воно спирається на сумлінне опрацювання сукупності доказів (Спасович, 1861, сс.3–6). А. Владими-

головні праці – *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789), *Rationale of Judicial Evidence, Specially Applied to English Practice* (1827), *The Theory of Legislation* (1840) – заклали основи сучасної теорії доказування як системи логічно керованого судового пізнання.

ров синтезував епістемологію судового пізнання (від формулювання слідчої (доказової) версії до її процесуальної перевірки та підтвердження) з процесуальними фільтрами, підкресливши методологію безпосередності, правило «кращого доказу» та межі похідних даних (Владимиров, 1879, сс. 10–15, 21–24, 25–32). І. Фойницький закріпив трирівневу систему «належність – допустимість – достовірність/достатність» у зв'язку з принципами процесу та обов'язком мотивування, зробивши цю схему універсальною мовою оцінки доказів (Фойницький, 1910, т. II, сс. 12–15, 18–20). Вл. Случевський, розвиваючи «негативну теорію» доказів, послідовно відмовився від «арифметики сили» на користь стандарту розумної впевненості й судових «замків» проти свавілля (Случевський, 1910, сс. 382–386). У спеціалізованій лінії, присвяченій непрямым доказам, А. Жиряєв запропонував концепт «гармонії улік» і мінімальної достатності сукупності, поєднавши логічні тести з процесуальними запобіжниками (Жиряев, 1855, сс. 66–67, 162–163). У навчально-практичному дискурсі важливими маркерами залишаються також праці Д. Тальберга й С. Познышева, які, попри різні акценти, утримали єдність змісту та форми доказу як умову юридичної придатності (Тальберг, 1891, т. 2; Познышев, 1913).

З огляду на предмет цієї статті, я свідомо використовую праці лише дореволюційних авторів як основну аргументаційну базу. Після листопада 1917 р. сформувалася розлога історіографія, зорієнтована на осмислення еволюції доктрини доказів XIX – початку XX ст.; водночас із консолідацією радянської влади та утвердженням тоталітарного режиму вона дедалі виразніше ідеологізувалася й втрачала об'єктивність у висвітленні досліджуваного періоду; для окреслення доктринального історичного контексту XIX – початку XX століття я коротко фіксую лише репрезентативні напрями без використання їх як підстав для моїх

висновків: міжвоєнні узагальнення М. Гродзинського (Гродзинский, 1925), В. Обуховського (Обуховский, 1926), М. Чельцова-Бебутова (Чельцов-Бебутов, 1929), а також новітні наукові праці, що торкаються історичного контенту цього періоду В. Гмирка (Гмирко, 2015), М. Шумили (Шумило, 2015), В. Вапнярчука (Вапнярчук, 2017), а також мої власні дослідження, де розглядаються як еволюція доказів цього періоду, так і її вплив на сучасні доктрини доказів (Погорецький, 2004; 2007; 2011; 2014; 2015; 2024). Вказані роботи демонструють сталість проблематики та підтверджують прикладну вагу класичної доктрини доказів XIX – початку XX століття для сьогодення; водночас у цій статті я принципово покладаюся лише на джерела XIX – початку XX століття, що забезпечує чистоту порівняльно-історичного аналізу та дозволяє далі, у «Викладі основного матеріалу», аргументовано показати, як зазначені школи – англо-американська, німецька, французька (романська), австро-угорська та російсько-імперська – виробили спільні критерії належності, допустимості, достовірності (вірогідності) та достатності і який вплив вони мають на сучасні доктрини доказів.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених осмисленню історико-доктринального розвитку теорії доказів у міжвоєнний і радянський періоди, більшість авторів розглядали цю проблематику крізь призму панівних політико-правових концепцій, що істотно обмежувало можливість відновлення автентичного змісту дореволюційних шкіл доказового права. В новітній Україні фахівці теорії доказів (Ю. Грошевський, В. Нор, М. Шумило, С. Стахівський, В. Тертишник, С. Слінько, В. Гмирко, В. Вапнярчук, Д. Сергєєва, О. Старенький, Л. Удалова та ін.) лише фрагментарно торкалися цієї проблематики. Недостатньо дослідженими залишаються саме порівняльні аспекти формування категорій належності, допустимості, достовірності та достатності доказів

у межах п'яти ключових європейських традицій – англо-американської, німецької, французької, австро-угорської та російсько-імперської. Саме відсутність цілісної доктринально-порівняльної реконструкції цього процесу зумовила необхідність даного дослідження, метою якого є встановлення реальних інтелектуальних зв'язків між історичними школами доказового права та їхнім впливом на сучасні моделі доказування.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є отримання цілісного, верифікованого результату – доктринально-порівняльної реконструкції еволюції вчення про докази у XIX – на початку XX століття в межах англо-американської, німецької, французької (романської), австро-угорської та російсько-імперської шкіл із висновками про їхній вплив на сучасні моделі доказового права США, континентальної Європи та України.

Досягнення цієї мети передбачає послідовне розв'язання взаємопов'язаних *завдань*: встановити періодизацію еволюції доктрини із виявленням причин та умов, що зумовили перехід від «законної сили доказів» до моделі вільної, але публічно мотивованої оцінки; відтворити та уніфікувати категоріальну систему доказового права (поняття доказу, його сутність і властивості; належність, допустимість, достовірність і достатність; класифікації – прямі/непрямі, первинні/вторинні, особисті/речові; співвідношення доказів та улік (непрямих доказів) і місце «обставинних» доказів у структурі доведення); реконструювати метод оцінки різних видів доказів (письмових, речових, усних) із конкретизацією вимог безпосередності, правил роботи з похідними відомостями, меж допустимості опосередкованих повідомлень та стандартів експертного висновку; показати механізм інтеграції непрямих (обставинних) доказів у стандарт «розумної впевненості» суду як результату логіки сукупності; сформулювати порівняльні орієнтири застосовності класичних

підходів до сучасних носіїв доказової інформації, окресливши перевірювані критерії, які можуть бути використані в нормотворчій та правозастосовній практиці України. Увесь подальший виклад здійснюю виключно на основі дореволюційних джерел, а післяреволюційні та сучасні праці використовуються лише в історіографічному дискурсі, що не підмінє аргументацію.

Матеріали та методи

Матеріальною основою дослідження є дореволюційний масив джерел (до 1917 р.), що охоплює класичні трактати англо-американської, німецької, французької (романської), австро-угорської та російсько-імперської шкіл. У центрі уваги – праці Є. Бентама, Дж.Ф. Стифена, В. Вілса, С. Грінліфа, В. Беста, Дж.Б. Тейера, а також Т. Старкі, С. Філіппса, Дж. Тейлора, Г. Роско, С. Фіпсона та ранні видання Дж.Г. Вігмора – для англосаксонського права; К.-Й.-А. Міттермайера, Е. Боннье, Ф. Гел'є, Ю. Глязера, А. Гейера, Р. Гарро, Ф. Каррари – для континентальної традиції; Г. Гросса – для австро-угорської школи; В. Спасовича, А. Жиряєва, А. Владімірова, І. Фойницького, Вл. Случевського, Д. Тальберга, С. Познишева – для російсько-імперської доктрини. Усі твердження верифікую точними посиланнями на сторінки відповідних видань, наприклад: (Bentham, 1827, pp. 8–22); (Stephen, 1907, pp. 19–22); (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278); (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267); (Greenleaf, 1896, pp. 1–7); (Mittermaier, 1834, pp. 1–20); (Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690); (Hélie, 1853, pp. 3–15); (Glaser, 1883, pp. 206–207); (Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713); (Garraud, 1898, pp. 8–12); (Gross, 1908, pp. 1–20); (Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15, 18–20); (Владимиров, 1879, сс. 21–24, 25–32); (Случевский, 1910, сс. 382–386); (Жиряев, 1855, сс.66–67, 162–163). Джерела після 1917 року залучаю лише для історіографічної згадки (без використання для аргументації), що забезпечує чистоту порівняльно-історичного аналізу в межах завданого періоду.

Методологічно застосовую поєднання порівняльно-історичного, структурно-доктринального та герменевтичного підходів. Порівняльно-історичний метод дозволяє відтворити хронологію і контекст формування ключових категорій доказового права в різних правових сім'ях, фіксуючи причинні зв'язки між інституційними умовами (усність, гласність, безпосередність, роль журі/судді, стандарти письмових доказів) та еволюцією доктрини (Hélie, 1853, pp. 3–15; Glaser, 1883, pp. 206–207; Gross, 1908, pp. 1–20). Структурно-доктринальний аналіз здійснюю за уніфікованою «матрицею»: поняття доказу та його сутність; властивості (належність, допустимість, достовірність/достатність); класифікації (прямі/непрямі; первинні/вторинні; особисті/речові); співвідношення доказів та улік; метод і стандарт оцінки; призначення доказів у структурі вироку й розподіл тягара доказування – із зіставленням позицій авторів у межах кожної школи (Stephen, 1907, pp. 19–22; Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15; Владимиров, 1879, сс. 21–24). Герменевтичний компонент забезпечує точне тлумачення категорій у мові автора, уникнення анахронізмів і коректну інтерпретацію латинських та англійських термінів; іноземні відповідники подаю лише за потреби в дужках після українського терміна. Для елементів доведення, що ґрунтуються на непрямих (обставинних) даних, перевіряю дотримання критеріїв «гармонії сукупності» й логічної безрозривності (Wills, 1902, pp. 273–278; Жиряев, 1855, сс.66–67, 162–163), а щодо письмових і похідних доказів – методології безпосередності «правила кращого доказу» з чітким обґрунтуванням кожного відступу (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Greenleaf, 1896, pp. 1–7).

Перевірку надійності тверджень забезпечую триступенево: (1) звірення дефініцій і класифікацій між школами за однаковими критеріями; (2) внутрішню конкордантність цитованих місць із суміжними положеннями того само-

го автора; (3) міжтекстову кореляцію позицій різних авторів у межах одного періоду. Перекладні формулювання уникаю; використовую авторські терміни з наданих видань і посилаюся на конкретні сторінки. Така методика дозволяє отримати відтворюваний результат – реконструкцію еволюції доктрини доказів у XIX – на початку XX століття та її впливу на сучасні моделі доказового права США, континентальної Європи та України, не виходячи за межі дореволюційних джерел.

Виклад основного матеріалу

На початку XIX століття доктрина доказів зазнає якісної методологічної перебудови, яку, на моє переконання, найточніше артикулював Є. Бентам. Він переводить акцент із «реєстру дозволених видів» на *раціональну процедуру судового пізнання*, де доказ – це не ярлик на носії відомостей, а *логічний перехід* від факту-обґрунтування до шуканого факту з урахуванням «звичайного ходу речей» та причинно-обставинних зв'язків (J. Bentham, 1827, pp. 8–10). **За цією логікою** відмежування питань права і факту набуває первинного значення: перші вирішуються законом і прецедентом, другі – через систематичну роботу з доказовим матеріалом під контролем процесуальних гарантій, що безпосередньо впливають на допустимість і оцінку доказів (J. Bentham, 1827, p. 10).

Поняття доказу у Є. Бентама подано свідомо широко та функціонально: доказом є будь-які дані, здатні підвищити або знизити правдоподібність юридично значущого факту; отже, межі доказового поля визначаються не історичними табу, а релевантністю та перевірюваністю – саме як критеріями допуску й надійності доказів (J. Bentham, 1827, pp. 8–10). Це розриває з доктриною «законної сили доказів» і пропонує *модель публічно мотивованого суддівського переконання*.

Операційну будову доказування Є. Бентам розкладає на мережу розрізень, покликану замінити історичні «квоти сили» керованою логікою оцін-

ки: особисті/речові; прямі/непрямі (обставинні); випадкові/предустановлені; самостійні/запозичені; оригінали/копії; а також градації гарантій достовірності (J. Bentham, 1827, pp. 13–17). У межах цієї доктринально-методологічної конструкції ключовими є належність (логічний зв'язок із предметом доведення), допустимість (процесуальна придатність каналу одержання і форми подання) та достовірність/достатність (внутрішня надійність елемента і сукупний ефект), які безпосередньо структурують допуск і оцінювання доказів (J. Bentham, 1827, pp. 13–17).

Непрямі (обставинні) докази позбавляються «вторинного» статусу: їхня переконливість є наслідком *гармонії сукупності*, тобто такої інтеграції ознак, що у звичайному ході речей відсікає розумні альтернативи; отже, суд має не «лічити» повідомлення, а прозоро відтворювати ланцюг інференції – саме як підставу для прийняття або відкидання доказів (J. Bentham, 1827, pp. 13–15).

Процесуальні вимоги до доказів у Є. Бентама набувають статусу епістемічних запобіжників: гласність, усність, безпосередність, перехресний допит, своєчасна фіксація показань і санкції за неправду перетворюють широку прийнятність матеріалу на керовану процедуру перевірки – тобто на контроль якості доказів (J. Bentham, 1827, pp. 17–22). У цій логіці *правило найкращого доказу* – не догма заборон, а методологія безпосередності: за можливості подається первинне джерело; неминучі відступи підлягають поясненню і компенсуються перевірками походження та точності відтворення, що прямо впливає на допустимість доказів (J. Bentham, 1827, pp. 17–22). Заборона показань з чужих слів (hearsay) раціоналізується: замість загальних «закритих дверей» – гнучка

прийнятність із пониженням ваги та посиленими тестами надійності першоджерела, що визначає процесуальний статус таких доказів (J. Bentham, 1827, p. 342).

Корелюючи з цією процесуальною архітектурою, аналіз психології довіри у Є. Бентама враховує вплив заінтересованості, когнітивних вад і невідповідності «звичному ходу речей», відтак саме інструменти процесу – насамперед перехресний допит і безпосередність – мають керувати цими ризиками, не усуваючи наперед цілі категорії джерел, а належним чином визначаючи їх місце у системі доказів (J. Bentham, 1827, pp. 17–21). У підсумку *доказ* – «міст» між фактом-обґрунтуванням і шуканим фактом; завдання закону – організувати шлях до істини через належні процедури збирання, подання і перевірки доказів, а завдання суду – публічно показати логіку сукупності та мотиви довіри чи недовіри до кожного елемента доказів і доказування (J. Bentham, 1827, pp. 8–22).

Отже, Є. Бентам першим запропонував замінити формально-догматичний підхід англійського загального права *раціональною теорією доказів*, побудованою на принципах корисності, гласності, безпосередності й логічної перевірюваності фактів. Він відкинув традиційну «законну силу доказів»¹ (*fixed probative value*) – систему, за якою вагу доказу визначали наперед (наприклад, «два свідки дорівнюють повному доказу») – і висунув ідею вільної, але мотивованої оцінки доказів судом. Його доктрина стала інтелектуальною основою реформ британського процесу XIX століття. Саме Бентам заклав теоретичні засади для подальшої кодифікації доказового права в працях Т. Старкі, В. Беста, Дж. Б. Тейєра та інших. Він сформулював принцип «*правила найкращого доказу*», який ви-

¹ У сучасній науково-юридичній мові обидва терміни – «вага доказу» і «сила доказу» – мають різне смислове навантаження. «Вага доказу» традиційно використовується у сучасній процесуальній доктрині (від лат. *pondus probationis*) й означає ступінь переконливості або впливу доказу на внутрішнє переконання суду. Це поняття епістемічне, а не кількісне. «Сила доказу» (*vis probationis*) – класичний, історично вкорінений термін, що походить із дореволюційної традиції (зокрема, у працях В. Спасовича, А. Владімірова, І. Фойницького). Цей термін живиться у значенні доказової спроможності або здатності доказу породжувати впевненість у факті.

магав подання оригінального джерела інформації замість похідних форм, і визначив *гласність, усність і безпосередність* як гарантії достовірності судового пізнання. Завдяки йому теорія доказів перетворилася з опису дозволених засобів на *раціональну методологію судового пізнання*, що базується на логічній релевантності, перевірюваності та прозорості мотивування судового висновку. Ідеї Є. Бентама справили вирішальний вплив на формування сучасної європейської доктрини доказів і стали методологічною основою для розвитку як англо-американської, так і континентальної системи кримінального процесу.

Еволюція доктрини доказів від концепції Є. Бентама до кодифікованої техніки доказування в англо-американському праві відбувалася послідовно й простежується за низкою віх, що безпосередньо формували стандарти *допуску та оцінки доказів*. Першою віхою стало правило «замикання» доказів предметом спору у Т. Старкі: до процесу допускаються лише ті факти, що перебувають у логічному зв'язку з предметом доведення, тоді як побічні, емоційно забарвлені або упереджувальні відомості відсікаються вже на вході, і тому *належність* із декларації перетворюється на *процесуальну межу допуску доказів* (Т. Starkie, 1842, pp. 11, 178, 240).

Другою віхою, концептуально визначальною, є розведення рівнів аналізу у Дж.П. Тейлора: спершу встановлюється зв'язок *факту з предметом доведення* (належність), а вже потім – *придатність каналу одержання і форми подання* (допустимість), через що навіть релевантний матеріал визнається недопустимим, якщо спосіб його одержання суперечить процесуальним правилам, – отже, *якість і допустимість доказів мають пріоритет над їх кількістю* (J.P. Taylor, 1858, pp. 1–10, 49–60).

Третя віха – методологічне переосмислення «*правил найкращого доказу*» у В.М. Беста як вимоги *безпосередності*: за наявності можливості

подається *первинне джерело* (оригінал документа, показання без посередників), а кожен неминучий відступ має бути *пояснений і компенсований перевітками походження та точності відтворення*, що забезпечує контроль похідних форм і мінімізує трансмісійні спотворення *доказів* (W.M. Best, 1883, pp. 16–21, 254–267).

У паралелі С. Грінліф вибудовує базову систему критеріїв допуску: *компетентність свідка та придатність каналу* – питання допустимості, тоді як *вага повідомлення* визначається вже в суді через *безпосередність і контрдослідження*; пріоритет письма як *первинного носія волевиявлення* обмежує «усну реконструкцію» змісту документа за наявності оригіналу або належно засвідченої копії, – тим самим нормується *доказова сила* письмових джерел і забезпечується їх допустимість (S. Greenleaf, 1896, pp. 1–7, 481, 500).

Четверта віха – інституційне розмежування функцій судді та присяжних у Дж.Б. Тейєра: *правила виключення* пояснюються як «правила для присяжних», що відділяють *логічну належність* (сфера міркування присяжних) від *питань допустимості* (сфера контролю судді); така архітектура одночасно пояснює історичну суворість частини виключень і відкриває шлях до їх *раціонального звуження*, безпосередньо очищаючи *масив доказів* від ненадійних елементів (J.B. Thayer, 1898, pp. 191–233).

П'ята віха – доктрина *обставинних доказів* у В. Вілса, яка надає сукупності *критерій достатності*: переконливість непрямої побудови залежить не від кількості уламків, а від *внутрішньої узгодженості та несуперечливості ланок*, що у звичайному ході речей відтинають розумні альтернативні версії події й формують *моральну впевненість суду* саме щодо *достатності доказів* (W. Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278).

Підсумковим етапом цієї еволюції є кодифікаційне формулювання у Дж.Ф. Стифена: *належність і допустимість* отримують чіткі, операційно

придатні межі, що остаточно переводить ідею раціональної перевірки доказів у систему робочих правил доказування (J.F. Stephen, 1907, pp. 19–22). Спочатку – процесуальна межа предмета доказування; далі – автономія фільтра допустимості доказів; потім – методологія безпосередності як антипод довільної похідності; після цього – інституційний поділ функцій судді та присяжних; і, нарешті, – логічний стандарт достатності для обставинних доказів. Саме з таким інструментарієм доцільно зіставляти континентальні розв'язання К. – Й. – А. Міттермайера, Е. Бонньє та Ф. Гел'є, щоби показати, як *внутрішнє переконання суду* інституційно вмонтовується у гласність, усність і безпосередність та як формується європейська методологія мотивованої оцінки доказів.

Паралельно до змін у загальному праві на європейському континенті сформувалася власна, послідовна еволюція доктрини доказів, що вибудовувалася через *чіткі віхи* і кожного разу уточнювала стандарти допуску та оцінювання доказів.

Першою віхою стала рання систематика К. Й. А. Міттермайера: доказування постає як *керований процес*, у якому *логічна належність* і *процесуальна форма* не конкурують, а взаємно зумовлюють одна одну; тому відмова від «законної сили доказів» поєднується з *обов'язком публічного мотивування* судового висновку та *збереженням безпосередності* сприйняття там, де це можливо, – що безпосередньо впорядковує *допуск і оцінку доказів* (С. J.A. Mittermaier, 1834, pp. 1–20). За цією логікою дефініція доказу набуває операційного змісту: доказ – це відомості про юридично значущий факт, *належно введені в процес і придатні забезпечити логічний перехід* від установлених даних до судового висновку саме як *доказу*.

Другою віхою у французькій традиції стало доктринальне оформлення процесуальних гарантій як *епістемічних запобіжників допустимості доказів*. Ф. Гел'є

демонструє, що *усність, гласність і безпосередність* – не ритуали, а інструменти, через які суд отримує *найнадійніший доказовий матеріал*, а сторони – дієві засоби *критичної перевірки* (перехресний допит, публічний контроль міркування, дисципліна протоколу) (F. Hélie, 1853, pp. 3–15). Звідси випливає *обов'язок суду публічно пояснювати причинний перехід* від поданих даних до висновку – як *форму мотивованої оцінки доказів*.

Третьою віхою у романській доктрині став системний виклад Е. Бонньє: він послідовно розрізняє *чотири базові властивості доказів* – *належність, допустимість, достовірність (вірогідність) і достатність* – та обґрунтовує їх як *універсальну систему критеріїв оцінювання доказів*. *Належність* відсікає безплідні факти; *допустимість* забезпечує *чистоту джерела й способу одержання*; *достовірність* вимагає *внутрішньої узгодженості та зіставлення з іншими даними*; *достатність* у кримінальних провадженнях постає як *конвергенція кількох незалежних індикаторів*, здатних сформулювати переконання без розривів у логіці – і саме так визначається *готовність суду покласти на сукупність доказів* (É. Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690). Важливо, що у Е. Бонньє *презупції* виконують функцію «*економії доведення*»: вони коригують стартові позиції *тягаря доказування*, не підміняючи *вільну, але мотивовану оцінку доказів* судом.

У цьому континентальному контексті співвідношення *прямих і непрямих (обставинних) доказів* отримує *принципове уточнення*: обставинні дані визнаються *рівноправною формою доведення* за двох умов – (1) *кожна уліка* самостійно підтверджена, (2) *сукупність* є *внутрішньо узгодженою і у звичайному ході речей* відтинає розумні альтернативи; така *гармонія сукупності* зближує романську й німецькомовну доктрини з підходом, який згодом кодифікує англо-американська школа, – саме як *стандарт достатності для непрямих доказів* (É. Bonnier, 1852, pp. 688–690).

Послідовним наслідком зазначених кроків стало *інституційне вмонтовання внутрішнього переконання суду в архітектуру процесу: суд не рахує «види», а публічно обґрунтовує, чому сукупність належних і допустимих даних забезпечує переконливість висновку щодо доказів*; сторони, своєю чергою, керуються *пріоритетом безпосередності, контролем похідних форм, стриманим ставленням до опосередкованих повідомлень і підвищеними вимогами до письмових доказів*, – що підсилює *якість і допустимість доказів* (F. Hélie, 1853, pp. 3–15; É. Bonnier, 1852, pp. 78–96).

Наступною віхою еволюції доктрини доказів стала німецька школа другої половини XIX століття, де доктрина *розмежовує проведення доказування (Beweisführung) та оцінку доказів (Beweiswürdigung)*, уточнює *межі похідних джерел і систематизує класифікації видів доказів* – саме на цьому ґрунті була остаточно сформована *європейська методологія мотивованого судового переконання як методично відтворювана оцінка доказів* (J. Glaser, 1883, pp. 206–207; A. Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713).

У другій половині XIX століття німецька школа доказів і доказування довела континентальну традицію до рівня зрілої методології, остаточно розмежувавши *доказування (Beweisführung) та оцінку доказів (Beweiswürdigung)* як окремі рівні судового пізнання. Ю. Глязер наголошував, що перше охоплює організацію процесу збирання та подання відомостей, тоді як друге – логічну перевірку вже допущеного матеріалу. Завдяки цьому відкидається уявлення про наперед визначену силу окремих видів доказів і утверджується обов'язок суду мотивовано пояснювати перехід від установлених даних до висновку щодо доказів (J. Glaser, 1883, pp. 206–207).

Подальшою віхою розвитку німецької доктрини доказів стала систематизація видів доказів у працях А. Гейера.

Учений обґрунтував перехід від законної теорії доказів до моделі вільної, але дисциплінованої оцінки: суд не підраховує кількість доказів, а аргументовано пояснює, чому саме певна сукупність належних і допустимих даних усуває розумні альтернативи. При цьому зберігається пріоритет безпосередності та обережне ставлення до похідних джерел: кожен відступ від первинності має бути пояснений і перевірений, щоб забезпечити достовірність та надійність доказів (A. Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713). У межах цієї доктрини внутрішнє переконання судді перестає бути інтуїтивним і набуває значення практичної готовності діяти, сформованої логічною сукупністю узгоджених фактів, отриманих у належній процесуальній формі. Саме *логіка сукупності*, а не формальна ієрархія джерел, визначає достатність доказів і межі судового переконання. Німецька доктрина також уточнює межі використання письмових і опосередкованих повідомлень: письмовий доказ має пріоритет, коли є первинним носієм волевиявлення, тоді як усні чи похідні повідомлення мають доказове значення лише за наявності зовнішніх гарантій достовірності та узгодженості з усією системою доказів. Такий підхід запобігає підміні факту його інтерпретацією без процесуальної перевірки (J. Glaser, 1883, pp. 206–207; A. Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713).

У підсумку німецька школа доказового права сформулювала три опорні принципи, що стали універсальними орієнтирами континентальної теорії доказів: *автономію допуску та оцінки доказів як різних завдань суду; пріоритет первинності доказу і необхідність перевірки кожного відступу; стандарт достатності*, який поєднує належність, допустимість і достовірність у логічну, несуперечливу сукупність, здатну сформувати переконання суду без логічних розривів.

На цьому підґрунті природно постає австро-угорська лінія доктрини доказів

і доказування, яку очолив Г. Гросс¹. Вона надала доктрині практичної керованості, поєднавши процесуальну форму з криміналістичною технікою як інфраструктурою безпосередності та надійності доказів (Н. Gross, 1908, pp. 1–20).

Віхою цієї доктрини стала поява праці Г. Гросса «Порадник для слідчих суддів», у якій доказ розглядається не як абстрактна категорія, а як результат правильно організованого сприйняття й фіксації факту. Учений описує конкретні елементи процесу роботи з доказами: огляд місця події, негайне документування, складання планів і схем, фотографування, збереження речових об'єктів без спотворень, опечатування та ведення протоколу як носія первинності доказів (Н. Gross, 1908, pp. 1–20). Основна ідея Гросса полягає в тому, що без процесуально коректної первинної фіксації доказів будь-яка подальша логіка їх сукупності втрачає епістемічну опору; тому *правило найкращого доказу* набуває практичного змісту – перевага первинного джерела забезпечується не декларацією, а правильною технікою роботи слідчого судді (Н. Gross, 1908, pp. 1–20).

Цю методологію доповнив курс кримінального процесу Г. Гросса (*Textbook of Criminal Procedure of the Austro-Hungarian Monarchy*, 1875), у якому принципи *безпосередності* та *гласності* розглядаються як необхідна умова судового переконання, а не як формальна вимога. У підсумку сформувався завершений континентальний «*поворот до факту*»: суд працює не з формальними категоріями доказів, а з перевірюваним ланцюгом їх походження – від місця події до залу суду. Така модель забезпечує внутрішню узгодженість доказів і створює реальну основу для мотивованого судового переконання.

¹ Ганс Гросс (Hans Gross, 1847–1915) – австрійський юрист, професор кримінального права і кримінального процесу. Народився у місті Грац (Австрійська імперія). Навчався на юридичному факультеті Грацького університету, де згодом розпочав викладацьку діяльність. Працював судовим слідчим і викладачем у низці університетів Австро-Угорщини. У 1890-х роках обіймав посаду професора кримінального права та кримінального процесу Чернівцького університету імені Франца-Йосифа (Franz-Josephs-Universität Czernowitz), після чого викладав у Празі. З 1899 року повернувся до Граца, де очолив першу у світі кафедру криміналістики, ставши її засновником і організатором. Помер у Граці у 1915 році.

У доктринально-методологічній перспективі психологія свідчень у справах Г. Гросса посідає центральне місце в оцінюванні доказів. Якість показань безпосередньо залежить від умов сприйняття, стану пам'яті та впливу навіювання; тому перехресний допит, своєчасний запис показань і співвіднесення усного з матеріальними слідами виступають не ритуалом, а засобом забезпечення достовірності доказів (Н. Gross, 1908, pp. 1–20).

Експертний висновок визнається доказом лише за умови прозорості методу, наукової обґрунтованості вихідних припущень і співмірності кожного етапу дослідження з наданими даними. Експерт, за визначенням Г. Гросса, є «суддею спеціального питання», проте не джерелом готових висновків, які підмінюють оцінку доказів судом (Н. Gross, 1908, pp. 1–20).

Речові та письмові докази оцінюються за підтвердженою автентичністю, безперервністю походження та узгодженістю з іншими матеріалами справи. Саме тут реалізується *принцип безпосередності*: доказ набуває переконливості лише тоді, коли простежується весь ланцюг його походження і зберігається можливість перевірки кожного елемента (Н. Gross, 1908, pp. 1–20).

Таким чином, австро-угорська традиція доказів перетворює принципи безпосередності, гласності, усності й перехресної перевірки на технологію запобігання судовим помилкам. Від правильно зібраного первинного матеріалу доказів до публічно мотивованої судової оцінки вибудовується послідовна логіка доказування. У цій системі *правило найкращого доказу* набуває практичного змісту, а логіка сукупності отримує матеріальну опору.

У межах цього підходу логічно постає *російсько-імперська школа доказо-*

вого права, що у XIX – на початку XX століття діяла також на теренах сучасної України – в Імператорському університеті святого Володимира в Києві, Імператорському Харківському університеті та Імператорському Новоросійському університеті в Одесі. Ці наукові осередки сформували методологію роботи з доказами – від принципу безпосередності та *правила найкращого доказу* до логіки сукупності й мотивування внутрішнього переконання суду – та інституційно впровадили європейські новації у процесуальний порядок доказування.

Віхою розвитку цієї школи стали праці В. Спасовича, А. Владімірова, І. Фойницького, Вл. Случевського, Д. Тальберга, С. Познишова, А. Жиряєва та інших. Вони довели єдність змісту й процесуальної форми доказів до рівня універсальних критеріїв – належності, допустимості, достовірності (вірогідності) та достатності – і надали моделі вільної, але публічно мотивованої оцінки доказів завершеного вигляду (Спасович, 1861, сс. 3–6; Владимиров, 1879, сс. 21–24; Фойницький, 1910, т. II, сс. 12–15; Случевский, 1910, сс. 382–386; Тальберг, 1891, т. 2, сс. 90–92, 100–112, 130–138; Познышев, 1913, сс. 178–181, 373–376; Жиряев, 1855, сс. 66–67, 162–163).

У підсумку російсько-імперська доктрина доказів закріпила в науці уявлення про те, що доказ є не формальним носієм відомостей, а *логічною та процесуальною одиницею пізнання*, яка в сукупності з іншими доказами формує раціонально мотивовану основу судового рішення.

Російсько-імперська школа доказового кримінального процесуального права – у тісному зв'язку з європейською континентальною традицією – надала моделі вільної, але мотивованої оцінки завершеної форми, поєднавши епістемологію доказування з вимогами процесуальної форми та інституційними запобіжниками від свавілля.

В. Спасович слушно зазначав, що *теорія доказів становить центральний вузол усього судочинства*, адже саме

вона визначає, яким чином право перетворює фактичний матеріал на обгрунтоване рішення і водночас встановлює межі та стандарти суддівського переконання (Спасович, 1861, сс. 3–6). У його розумінні доказ – це не формальний «ярлик» на певному виді джерела, а *відомості про юридично значущі факти*, належним чином внесені у процес і здатні, у сукупності та за законами *раціонального (логічного) мислення (умовиводу) (раціональної інференції)*, сформувати *публічно мотивовану практичну готовність суду діяти* (Спасович, 1861, сс. 23–35, 100–110). Звідси його послідовна відмова від *«арифметики сили» окремих засобів* на користь *логіки зв'язної сукупності*: доказова цінність не задається родом джерела, а визначається *причинним переходом* від установлених даних до висновку, з поясненням, чому певним елементам довірено, а іншим – ні (Спасович, 1861, сс. 46–75, 76–82, 100–110).

У класифікаційній площині позиція В. Спасовича методологічно стримана й водночас практично вивірена. Він спирається на чотири дихотомії, що безпосередньо відображають *логіку судового пізнання*. По-перше, за джерелом походження: особисті (усні повідомлення – показання свідків, пояснення обвинуваченого) і речові (матеріальні сліди події, документи як «матеріалізовані факти»). По-друге, за зв'язком з предметом доведення: прямі (безпосередньо відносяться до факту) і непрямі, або обставинні (ведуть до висновку через проміжні факти й мають вагу лише як *узгоджена сукупність*, що усуває альтернативні пояснення). По-третє, за процесуальною чистотою каналу: первинні (оригінальні) та похідні (репродукції, перекази), які потребують перевірки походження й точності. По-четверте, за спрямованістю: обвинувальні й виправдувальні, рівноправні за статусом і підвладні оцінці лише у цілісному контексті доказування (Спасович, 1861, сс. 23–35, 46–75, 76–82). Ці поділи не самоціль, а *інструмент керованої раціональності*: вони запобі-

гають підміні факту його інтерпретацією та забезпечують відтворюваність судових висновків.

Ключовою для В. Спасовича є *сутність доказування як дисциплінованого судового пізнання*. Внутрішнє переконання судді він тлумачить не як емоційне враження, а як *раціонально мотивовану готовність діяти*, здобуту через сумлінне опрацювання всієї сукупності належних і допустимих доказів (Спасович, 1861, сс. 46–75, 100–110). Із цього випливають три нормативні наслідки. *По-перше*, суд зобов'язаний показати *причинний перехід* – чому саме встановлені факти у взаємозв'язку формують переконливий висновок і чому інші сценарії відкидаються (Спасович, 1861, сс. 76–82). *По-друге*, сумнів, не усунутий логікою несуперечливої сукупності, тлумачиться на користь обвинуваченого, отже, *тягар доказування залишається на стороні обвинувачення*, а прогалини не можуть заповнюватися припущеннями. *По-третє*, мотивувальна частина рішення – це не риторика, а *інтелектуальна відповідальність суду*: потрібно вказати, які докази прийнято, які відхилено і з яких причин, а також як сукупність усунула альтернативні пояснення (Спасович, 1861, сс. 100–110).

Важливим елементом його доктрини є й інституційний вимір: *надійність оцінки доказів забезпечується не лише логікою, а й процесуальною формою*. Устність, гласність, безпосередність і перехресний допит виступають запобіжниками помилок: устність гарантує живе сприйняття доказу; гласність – публічний контроль за мотивами; безпосередність – мінімізацію спотворень і пріоритет первинних каналів; перехресний допит – симетрію критики й перевірюваність показань (Спасович, 1861, сс. 100–110). У цьому поєднанні видно, що *свобода оцінки доказів не розхитує стандарт, а дисциплінує його*: суд не підраховує види, а пояснює, чому саме конкретна сукупність належних і допустимих даних створює практично обґрунтовану впевненість.

З позицій сучасної теорії це можна розглядати як *ранній алгоритм доказового міркування*, який включає: 1) логічну належність кожного елемента; 2) процесуальну допустимість каналу його появи у справі; 3) перевірку внутрішньої узгодженості всієї сукупності; 4) усунення розумних альтернатив; 5) публічне мотивування переходу від фактів до висновку. Саме в цьому полягає внесок В. Спасовича, який *«центрує» теорію доказів у кримінальному процесі* – не як перелік дозволених засобів, а як *методологію мотивованого судового пізнання*, що поєднує логічні й процесуальні гарантії та забезпечує відтворюваність судових висновків без повернення до формальних квот доказової сили (Спасович, 1861, сс. 46–75, 76–82, 100–110).

А. Владіміров надає доктрині доказів методологічної завершеності, перетворюючи *теорію доказів* із переліку дозволених засобів на цілісну систему судового пізнання з чіткими критеріями придатності, порядком збирання та правилами оцінювання.

По-перше, він підкреслює *єдність змісту й форми доказу*: доказ – це відомості про юридично значущий факт, здобуті саме у процесуальній формі й з установлених законом джерел; поза цією формою дані не можуть правомірно впливати на судові переконання (Владимиров, 1879, сс. 21–24). Ця позиція унеможливиле «приватні знання» судді та виключає з міркування інформацію, яка не пройшла процесуальний фільтр. Водночас вона задає змістовний критерій: доказом є не матеріальний носій, а *інформативний внесок у встановлення головного факту*, настільки, наскільки цей внесок уведено до справи у належний спосіб (Владимиров, 1879, сс. 21–24).

По-друге, А. Владіміров формує *триаду придатності доказу*: логічна належність (зв'язок відомостей із предметом доведення), процесуальна допустимість (чистота каналу одержання та форма подання) і достовірність/достатність, що

постають лише у сукупності як результат внутрішньої узгодженості, відсутності логічних розривів і спроможності усунути розумні альтернативи (Владимиров, 1879, сс. 10–15, 25–32). Стандарт судової впевненості він описує як *дисципліновану реконструкцію одиначної події*: від спостереження – через індукцію, дедукцію та гіпотезу – до її верифікації системою узгоджених фактів (Владимиров, 1879, сс. 10–15, 25–32). Суд не підраховує види доказів, а *публічно пояснює причинний перехід* від установлених даних до висновку.

По-третє, ключову гарантію достовірності доказів учений убаचाє у *методології безпосередності*. *Правило найкращого доказу* він тлумачить не як догму, а як пріоритет первинного каналу («оригіналу» події) з поясненими й компенсованими відступами: якщо первинність недосяжна, кожен крок до похідної форми повинен бути обґрунтований і перевірений з огляду на походження та точність відтворення (Владимиров, 1879, сс. 41–49). Звідси – стримана політика щодо опосередкованих переказів (чутки, показання з чужих слів – *hearsay*): вони допустимі лише у виняткових випадках і лише в сукупності з іншими доказами, а не як самостійна підстава для висновку (Владимиров, 1879, сс. 41–49). У сфері документів це означає *пріоритет письма як первинного носія волевиявлення*, а для усних повідомлень – перевагу *безпосереднього сприйняття з можливістю перехресної перевірки* (Владимиров, 1879, сс. 41–49).

По-четверте, у вченні про непрямі (обставинні) докази А. Владіміров вимагає *гармонії сукупності*: кожна уліка має бути самостійно доведена; вихідна посилка інференції – надійною; а вся побудова – такою, що у «звичайному ході речей» відтінає розумні альтернативи (Владимиров, 1879, сс. 57–64, 65–70). Звідси важливий наслідок: сила доказів не накопичується механічно – одна виправдувальна уліка може зруйнувати цілісну картину, якщо вона логічно супе-

речить тезі обвинувачення (Владимиров, 1879, сс. 57–64). Так утверджується *пріоритет логічної несуперечності* над кількістю повідомлень, а «арифметика сили» доказів стає неприпустимою.

По-п'яте, А. Владіміров визначає роль суду та сторін у процесі доказування: суд зобов'язаний забезпечити повноту збирання доказів і водночас підтримувати рівність змагальних можливостей сторін. Останні ініціюють подання, спростовують, проводять контрдослідження; суд організовує процес і мотивує причинний перехід від фактів до висновку (Владимиров, 1879, сс. 21–24, 25–32). У цій логіці *внутрішнє переконання суду* не є інстинктом чи «суб'єктивним враженням», а *публічно обґрунтованою готовністю діяти*, сформованою через процедуру, що мінімізує перебільшення ваги окремих елементів і виключає помилки трансмісії (Владимиров, 1879, сс. 25–32).

По-шосте, у доктрині А. Владімірова є *призначення доказів*, яке він розкриває в трьох взаємопов'язаних вимірах – *епістемічному, процесуально-гарантійному і нормативно-мотиваційному*. В епістемічному сенсі докази покликані забезпечити *обґрунтовану практичну впевненість суду* у достовірності встановлених фактів; у процесуальному – реалізувати *устність, гласність, безпосередність і можливість перехресної перевірки*, які перетворюють широкий допуск матеріалу на керовану процедуру перевірки; у нормативному – вимагати *публічного пояснення причинного переходу від фактів до висновку у вироку* (Владимиров, 1879, сс. 10–15, 21–24, 25–32). Отже, доказ – це не ярлик носія, а *функція інформативного внеску* у розв'язання головного факту через форму, належність і логіку сукупності.

По-сьоме, у доктрині А. Владімірова структурним блоком є *межі використання похідних форм і письмових джерел*. Учений не заперечує їх доказового значення, але підкреслює, що *цінність похідного доказу визначається надійністю джерела*

і контролем процесу його трансформацій. Тому вимагаються документування походження, збереження ідентичності доказу та недопущення змішувань, що можуть спотворити первинний зміст; кожен ступінь віддалення від першоджерела має бути пояснений і перевірений (Владиміров, 1879, сс. 41–49).

По-восьме, у доктрині А. Владімірова є кореляція доказів із тягарем доведення і судовим сумнівом. Тягар доказування, за А. Владіміровим, завжди лежить на стороні обвинувачення; невідвідний сумнів трактується не як результат нестачі матеріалу, а як дефект логічної сукупності: якщо доказова картина не усунула розумних альтернатив, сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого (Владиміров, 1879, сс. 10–15, 25–32). Так конкретизується принцип вільної, але мотивованої оцінки доказів: свобода полягає у самостійному зважуванні сукупності, а обов'язок – у публічному поясненні, як ця сукупність усунула альтернативи і чому саме така комбінація даних є достатньою для вироку (Владиміров, 1879, сс. 25–32, 57–64).

У підсумку вчення А. Владімірова замикає коло доказової методології: єдність змісту та процесуальної форми доказу, триада придатності, методологія безпосередності з контрольованими відступами, гармонія сукупності непрямих даних і мотивоване внутрішнє переконання як результат логічної реконструкції події. Саме ця система забезпечує одночасно епістемічну надійність, процесуальну керованість і нормативну прозорість судового рішення, утверджуючи доказ як логічний і правовий міст між фактом та судовим висновком. Доктрина доказів А. Владімірова посідає центральне місце в системі російсько-імперської школи, оскільки вона завершує її еволюцію, надаючи доказуванню чіткої методологічної структури. На відміну від В. Спасовича, який акцентував увагу на етико-логічному аспекті доказування – публічному мотивуванні судового переконання і відмові від «арифметики

сили» доказів, та І. Фойницького, який формалізував нормативну триаду придатності – належність, допустимість, достовірність і достатність, – А. Владіміров поєднав ці підходи у єдину логіко-процесуальну систему. Його доктрина відрізняється від гносеологічного прагматизму Вл. Случевського тим, що замість опису психологічних процесів судового пізнання вона пропонує структурований алгоритм перевірки доказів, який охоплює їх одержання, оцінку й мотивоване використання у рішенні. Особливість концепції А. Владімірова полягає у поєднанні логічної обґрунтованості, процесуальної форми та епістемічної надійності доказу: доказ є не просто носієм відомостей, а результатом контрольованого пізнавального процесу, що проходить через фільтр законності, достовірності та релевантності. Його методологія безпосередності трактує правило найкращого доказу не як формальну вимогу, а як операційний інструмент перевірки первинності й точності відомостей, а принцип гармонії сукупності вимагає, щоб переконливість впливала з логічної узгодженості всіх доказів, здатних усунути розумні альтернативи. Таким чином, доктрина А. Владімірова перетворює теорію доказів із набору моральних і логічних правил на наукову методологію судового пізнання, що забезпечує епістемічну надійність, процесуальну керованість і нормативну прозорість доказування.

Д. Тальберг формулює вчення про докази у прагматично чіткій формі: доказ – це «факти чи дані судового провадження», покликані сформулювати переконання суду щодо винуватості або невинуватості; «юридична достовірність» постає як найвищий рівень переконаності, досяжний не арифметикою «видів», а логікою сукупності належних і допустимих даних, належно введених у процес і перевірених (Тальберг, 1981, т. 2, сс. 84–86). Д. Тальберг у цьому сенсі інституціоналізує в межах процесуальної форми програму Є. Бенґама: якщо в Бен-

тама доказ – це логічний перехід від факту-обґрунтування до шуканого факту з відмовою від «квот сили» (Bentham, 1827, pp. 8–15, 17–22, 342), то в Д. Тальберга цей самий перехід обов'язково «вмонтований» у гласність, усність і дисципліну протоколу (Тальберг, 1981, т. 2, сс.100–102).

Порівняно зі класичною трактатною традицією доказового права (канон англо-американських доктринальних трактатів XIX – поч. XX ст.) (Старкі – Тейлор – Грінліф – Бест – Стифен – Віллс – Тейер), Д. Тальберг менше зосереджений на жорстких ексклюзіях і більше – на конституції практичної роботи суду з джерелами. Він поділяє зі Стифеном і Грінліфом автономію релевантності й допустимості (логічний зв'язок факту – окремо; чистота каналу та форми подання – окремо) (Stephen, 1907, pp. 19–22; Greenleaf, 1896, pp. 1–7), але водночас наполягає, що суд зобов'язаний активно забезпечувати повноту збирання і перевірки доказів (Тальберг, 1981, т. 2, сс.100–102). «Правило найкращого доказу» він трактується у дусі В. Беста як методологію безпосередності: пріоритет первинності з поясненими та відтворюваними відступами (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267), що в російсько-імперській процедурі матеріалізується через техніку первинної фіксації, збереження і протоколювання (Gross, 1908, pp. 1–20), – і це повністю кореспондує тексту Д. Тальберга про перевагу первинного джерела й контроль похідних форм (Тальберг, 1981, т. 2, сс.90–92, 116). У сфері непрямих (обставинних) доказів Д. Тальберг стоїть поруч із В. Віллсом та А. Жиряєвим: переконливість постає не з кількості фрагментів, а з «гармонії» – внутрішньої узгодженості ланок, що у звичайному ході речей відтинають розумні альтернативи (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278; Жиряев, 1855, сс.66–67, 162–163); у Д. Тальберга цю логіку вбудовано у процесуальні режими (особистий огляд; перехресна перевірка; уникнення навідних та «уловлюючих» питань) (Тальберг, 1981, т. 2, сс.140–144, 158–

160), а загальний стандарт достатності непрямої сукупності подано системно (Тальберг, 1981, т. 2, сс.194–200).

На континенті Д. Тальберг найближчий до Ф. Гел'є та Е. Бонньє: перший надає гласності, усності та безпосередності статус епістемічних запобіжників (Hélie, 1853, pp. 3–15), другий формалізує чотиричленну систему придатності – належність, допустимість, достовірність і достатність (Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690). Тальберг цю систему операціоналізує в російській процедурі, детально виписуючи режими роботи з усними, речовими, письмовими та експертними джерелами (Тальберг, 1981, т. 2, сс.162–176, 180–188, 190–194). З німецькою школою другої половини XIX ст. (Ю. Глязер – А. Гейер), що доктринально розвела проведення доказування (*Beweisführung*) і його оцінку доказів (*Beweiswürdigung*) (Glaser, 1883, pp. 206–207; Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713), Д. Тальберга поєднує пріоритет первинності та відмова від «квот сили» на користь мотивованої оцінки сукупності; інакше ніж абстрактна теорія, його текст безпосередньо вбудовує ці орієнтири у процесуальну практику (Тальберг, 1981, т. 2, сс.104–112, 190–194).

Узагальнюючи цей підхід, Д. Тальберг фактично формує «операційну конституцію» доказування для суду та сторін: (1) суд як гарант гласності й безпосередності зобов'язаний не лише оцінювати подані дані, а й забезпечувати повноту їх збирання й перевірки – через активне керування процесом дослідження, усунення прогалин та фіксацію причинно-наслідкового переходу від фактів до висновку (Тальберг, 1981, т. 2, сс.100–112, 140–160); (2) обвинувачення несе тягар доведення та пояснення кожного відступу від первинності (джерельний ланцюг, походження, ризику трансмісійних спотворень), тоді як захист має право на перехресну перевірку, альтернативні пояснення та експертну ревалідацію (Тальберг, 1981, т. 2, сс.90–92, 162–176, 180–188); (3) зізнання втрачає статус «ца-

риці доказів» і набуває значення лише в кореляції з іншими даними, перевіреними за стандартом узгодженої сукупності (Тальберг, 1981, т. 2, сс.130–138); (4) *чутки (hearsay)* допускаються, лише якщо вони не підміняють безпосереднє сприйняття та мають компенсатори надійності – інакше їх вага мінімізується (Stephen, 1907, pp. 40–71; Фойницький, 1910, т. II, сс.110–121, 125–131; Тальберг, 1981, т. 2, сс.140–144). Усе це логічно завершується суддівським обов'язком публічно мотивувати рішення не «арифметикою видів», а реконструкцією шляху інференції в межах процесуальної форми (Bentham, 1827, pp. 8–15, 17–22, 342; Тальберг, 1981, т. 2, сс.100–112).

Практичний сенс такої моделі – у процедурній економії помилок: пріоритет *оригіналу* та контроль *ланцюга походження* (Gross, 1908, pp. 1–20) знижують ризик виключення доказу як недопустимого; відмова від «квот сили» та вимога *гармонії сукупності* (Wills, 1902, pp. 273–278; Владимиров, 1879, сс. 21–24, 25–32) дисциплінують мотивування і роблять прогнозованою судову оцінку; «чотиричленна система придатності» (належність – допустимість – достовірність – достатність) перетворюється на робочий чек-лист для суду, обвинувачення й захисту (Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690; Hélie, 1853, pp. 3–15; Тальберг, 1981, т. 2, сс.162–176, 180–188, 190–194). Саме тому в російсько-імперській та ширшій європейській традиції Д. Тальберг – не лише компілятор, а архітектор практики: він прив'язує загальнотеоретичні максими (Спасович – Бентам – Віллс – Бест – Глязер/Гейер – Гросс) до конкретних процесуальних режимів, у яких доказова цінність виникає як властивість *взаємодії* джерела з процедурою й усією доказовою системою (Спасович, 1861, сс.3–6, 100–110; Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Glaser, 1883, pp. 206–207; Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713; Тальберг, 1981, т. 2, сс.90–92, 104–112, 162–200).

Отже, власний внесок Д. Тальберг у теорію доказів – у *практичному синте-*

зі на ґрунті російсько-імперської процедури: суд *не рахує «види» доказів*, а публічно показує *причинний перехід* від *перевірених даних до висновку*; перевагу має *первинність*, кожний відступ *пояснюється і компенсується перевірками*; *жодне джерело не є самодостатнім* поза *логікою несуперечливої сукупності*.

І. Фойницький виводить учення про докази на рівень цілісної *нормативно-методологічної конструкції*, у якій критерії придатності джерел невіддільні від принципів процесу та від обов'язку публічного мотивування судового висновку. Він формалізує універсальну для континентальної моделі *«тріаду» властивостей доказу* – *належність, допустимість, достовірність/достатність* – і наполягає, що кожен із цих елементів має сенс лише у *структурі сукупності*, яка забезпечує логічний перехід від установлених даних до висновку (Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15, 18–20). Такий підхід знімає ілюзію «природної сили» окремих видів: доказова цінність – це не властивість носія, а *результат взаємодії* його логічного зв'язку з предметом (належність), процесуальної чистоти каналу (допустимість) і внутрішньої надійності в сукупності (достовірність/достатність).

У *письмових доказах* І. Фойницький послідовно *підносить принцип безпосередності*: *оригінал* має пріоритет над копією, а будь-який відступ від первинності вимагає *пояснення та компенсаторів* – процесуально-технічних дій, що знижують ризик трансмісійних спотворень (службове повідомлення про походження, огляд, засвідчення/легалізація, ідентифікація, зшивка, контроль доступу) (Фойницький, 1910, т. II, сс.41–49, 96–101). Принципово, для письмових джерел суд не зупиняється на формі: він верифікує *ланцюг походження*, співвідносить документ з іншими даними, оцінює повноту і сталість змісту, а у випадку розбіжностей – надає перевагу носієві, що забезпечує *найменшу втрату інформації*.

Підхід до чуток (hearsay) є стриманим і функціональним. Базове правило –

загальна непридатність; винятки – *вузькі й обґрунтовані зовнішніми гарантіями надійності* (урочисті передсмертні заяви; записи, зроблені під час належного виконання службового обов'язку; заяви, що йдуть *проти інтересу*; родовідні відомості; попередні показання за умов *реального перехресного допиту* і можливості участі сторін) (Фойницький, 1910, т. II, сс.110–121, 125–131). Тут І. Фойницький тримає рівновагу між епістемічною цінністю і ризиком упередження: **допуск** не тотожний *вазі*, а кожний виняток супроводжується підвищеним тягарем перевірки надійності.

Щодо експертного висновку, позиція І. Фойницького безкомпромісна: *«авторитет імені» не додає ваги*. Доказова сила експертизи визначається *прозорістю методу, окресленістю вихідних припущень, межами компетенції та відтворюваністю дій* у криміналістично коректній процедурі; міркування мають піддаватися *контрдослідженню*, а висновки – корелюватися з іншими даними справи (Фойницький, 1910, т. II, сс.210–219, 223–228). У такий спосіб експертиза інтегрується в логіку сукупності, не витісняючи суддівське оцінювання.

У *тягарі доказування* І. Фойницький фіксує *класичну формулу*: *хто стверджує – той і доводить*; у кримінальному процесі *презумпція невинуватості* вимагає *доведення поза розумним сумнівом, а невідвідний сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого* (Фойницький, 1910, т. II, сс.300–307, 312–318, 320–327). Звідси випливають два наслідки для оцінки: (1) невизначеність, не усунута логікою сукупності, *не може* заповнюватися припущеннями; (2) мотивування вироку має показати, як саме усунено альтернативні пояснення події.

Особливу увагу І. Фойницький приділяє *процесуальним «замкам» проти зловживань*. Ідеться про запобігання *преюдиційному впливу* (коли попередні рішення/відомості некоректно задають «вектор довіри»), про обмеження використання матеріалів із *непропорційним*

ризиком упередження, а також про дисципліну *виключень з правил допуску* (Фойницький, 1910, т. II, сс.335–355, 356–363, 370–377, 380–387). Суть цих замків – *зберегти чистоту каналу* і не дозволити «обходити» триаду придатності через формальну наявність документа чи «резонансність» повідомлення.

Нарешті, у *призначенні доказів* він поєднує *епістемічний і процесуально-гарантійний* виміри. Епістемічно доказ – це *елемент логічної конструкції вироку*, який, у сукупності з іншими, забезпечує *обґрунтовану практичну впевненість* суду; процесуально – це *носій перевірюваного змісту*, що проходить через устність, гласність, безпосередність і змагальність, аби перетворити абстрактні «дані» на *допустимий матеріал* для вирішення справи (Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15, 18–20, 41–49, 96–101). У підсумку Фойницький знімає протиставлення «форми» і «змісту»: доказова істина постає як *результат їх синтезу* – де *форма* гарантує перевірюваність і процесуальну чесність, а *зміст* – логічну переконливість у межах несуперечливої сукупності.

Вл. Случевський формує практикоорієнтоване вчення про докази, яке дисциплінує судові пізнання через розмежування доказів і «улік» та відмову від будь-яких «квот ваги». *Докази* – це фактичні дані, належним чином уведені у процес і здатні в *сукупності* сформувати переконання суду; *уліки ж* – це опосередкований індикатор головного факта, який має доказову цінність лише як *ланка логічно з'єднаного ланцюга без розривів і суперечностей* (Случевський, 1910, сс. 374–379, 382–386). Властивості придатного доказу фіксуються у трьох площинах: *належність* (зв'язок із предметом доведення), *допустимість* (чистота каналу одержання та форми подання) і *достовірність/достатність* (внутрішня надійність і сукупний ефект). Случевський наполягає, що кожне джерело *перевіряється походженням, способом отримання та узгодженістю в сукупності*; жоден окремий елемент не має «само-

достатньої сили» поза цією перевіркою (Случевский, 1910, сс. 392–401). У межах оцінки непрямих даних він переносить центр ваги з кількісної «накопичувальної» логіки на *гармонію конструкції*: *обставинні елементи мають підтверджувати одне одного і «у звичайному ході речей» відтинати розумні альтернативи*, інакше стандарт розумної впевненості не досягнуто (Случевский, 1910, сс. 382–386, 401–406). Підхід до hearsay – *стриманий*: за відсутності реальних гарантій перевірки (джерело, умови виникнення, можливість контрдослідження) такі відомості *відкидаються*, а коли винятково допускаються – їхня вага *понижується* в межах логіки сукупності (Случевский, 1910, сс. 374–379, 382–386). Призначення доказів у Случевського – *епістемічне* (забезпечити розумну впевненість суду), *процесуально-гарантійне* (перетворити широкий матеріал на перевірюваний через гласність, усність, безпосередність і можливість перехресної перевірки) та *нормативно-мотивувальне* (зобов'язати суд публічно пояснити, чому дані заслуговують довіри, а альтернативи відхилені). Відповідно, вирок *не може* спиратися на припущення чи позапроцесуальні відомості; суд *зобов'язаний* дослідити всю наявну сукупність, а причини відмови в довірі окремим джерелам мають бути *мотивовані* (Случевский, 1910, сс. 386–392).

С. Познишев розвиває той самий раціоналістичний вектор і чітко прив'язує поняття доказу до *процесуальної форми*: юридична придатність відомостей настає лише після належного введення у процес і лише тоді, коли відомості відповідають тріаді *належності – допустимості – достовірності/достатності*. У системі видів доказів С. Познишев різко розрізняє *прямі й непрямі (обставинні) докази*, при цьому саме для обставинних побудов формулює операційні критерії оцінки: *самостійна доведеність кожної ланки, надійність «більшої посилки»* (загального правила інференції) та *несуперечливість усієї сукупності* (Познышев,

1913, сс.178–181). Властивості доказів у нього пов'язані з функцією: належність обмежує предмет; допустимість гарантує «чистоту каналу» (походження, форма, ідентифікація, простежуваність); достовірність/достатність – це *ефект кореляції* елементів у цілісній картині. Особливості оцінки доказів у С. Познишева коректують спокусу «лічби доказів»: сукупність переконує тоді, коли *взаємні зв'язки* між фрагментами відтворюють подію без логічних розривів, а *альтернативні пояснення* обґрунтовано відсічено. Тому він наполягає на прозорому *мотивуванні* причинного переходу: суд повинен показати, як кожен елемент доказу увійшов до його конструкції, чому йому надано вагу і чому інші версії є неприйнятними (Познышев, 1913, сс.373–376). У призначенні доказів С. Познишев підкреслює *подвійну роль*: (1) *епістемічну* – сформувати обґрунтовану практичну впевненість через логіку сукупності; (2) *процесуально-організаційну* – забезпечити відтворюваність судового пізнання через регламентацію способів одержання і подання (формальні вимоги до письма, режим роботи з похідними формами, стандарт перевірки показань).

А. Жиряєв у «теорії улік» розробляє логіку непрямих доказів як рівноправного, але методологічно вимогливого шляху доведення. Центральна вимога – «*гармонія улік*»: кожна уліка (опосередкований факт) має бути *самостійно доведена*, а їх сукупність – *внутрішньо узгодженою* і такою, що у звичайному ході речей *відтинає розумні альтернативи* (Жиряев, 1855, сс.66–67). А. Жиряєв фактично надає обставинному доведенню *операційний стандарт достатності*: непрямі елементи переконують *не числом*, а *конвергенцією* – сходженням незалежних індикаторів у одну картину без суперечностей (Жиряев, 1855, сс.162–163). Його підхід до властивостей улик кореспондує загальній тріаді придатності: належність окреслює межі релевантного матеріалу; допустимість вимагає процесуальної чистоти джерела (зокрема, докумен-

тованості походження, ідентичності та умов сприйняття); достовірність/достатність – це *результат сукупної логічної сили* побудови. Особливості оцінки у А. Жиряєва замикаються на *інференції*: суд повинен *мотивовано викласти* ланцюг переходів від улик до головного факта, пояснити, чому саме така комбінація даних робить альтернативи неправдоподібними, і *надати можливість апеляційного контролю* цієї логіки – як окремий процесуальний запобіжник проти довільності (Жиряев, 1855, сс.66–67, 162–163). Призначення обставинних доказів тут осмислено як *інструмент відтворюваного судового міркування*: вони виправдані не «видом», а здатністю у своїй *системній взаємодії* дати суду обґрунтовану практичну впевненість без логічних розривів.

У підсумку дореволюційна російсько-імперська доктрина доказового права забезпечила те, чого об'єктивно бракувало формальним моделям минулого: єдність логічної релевантності та процесуальної форми; операційну «тривіаду» придатності (належність – допустимість – достовірність/достатність); методологію безпосередності з поясненнями і перевіреними відступами; стримане, але раціональне ставлення до опосередкованих повідомлень; прозорі вимоги до експертного знання; стандарт розумної впевненості як результат гармонійної сукупності. Саме в цій конфігурації свобода оцінки перестає бути метафорою й постає як дисциплінована процедура, що поєднує етику мотивування з інтелектуальною відповідальністю суду (Спасович, 1861, сс.3–6; Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15; Владимиров, 1879, сс. 25–32; Случевський, 1910, сс. 382–386).

Підсумовуючи розгляд загальних питань доктрини доказів – її категорій (належність, допустимість, достовірність/достатність), інституційних гарантій (безпосередність, гласність, ланцюг походження), а також принципу вільної, але мотивованої оцінки доказів – логічним є перехід до аналізу судового-

ріння (судової аргументації) як простору їхньої практичної операціоналізації. Саме у промовах сторін і мотивувальній частині судового рішення абстрактні критерії перетворюються на процедури допуску та верифікації конкретного джерела доказу: обґрунтовується *законність походження і чистота каналу* доказу, перевіряється його *первинність* і місце у *сукупності*. Отже, *судоговоріння* є містком між проведенням доказування (*Beweisführung*) та оцінкою доказів (*Beweiswürdigung*): воно публічно демонструє, чому доказ входить до процесу як *належний і допустимий*, і яким чином у поєднанні з іншими даними забезпечує *достовірний та достатний* висновок суду.

У XIX – на початку XX ст. *судоговоріння* осмислюється насамперед як інструмент публічної верифікації *доброякісності (допустимості) доказу*: промова сторін покликана не *переконувати красномовством*, а демонструвати, що кожне подане джерело відповідає умовам *допуску – належності, допустимості, достовірності/достатності та безпосередності*. У російсько-імперській лінії В. Спасович вимагає *публічного мотивування внутрішнього переконання* саме в частині *допуску*: сторона у промові повинна показати *законність походження і чистоту каналу* доказу, а суд – прозоро обґрунтувати, чому такий доказ *допускається* або *відкидається* (Спасович, 1861, сс. 3–6, 100–110). І. Фойницький задає чітку *нормативну систему*: *тріада* перетворює риторику на перевірку «фундації» доказу – від *належності* (логічний зв'язок) через *допустимість* (процесуальна чистота надходження, форма, спосіб одержання) до *достовірності/достатності* в *сукупності* (Фойницький, 1910, т. II, сс. 12–15, 18–20; 41–49; 96–101). А. Владимиров підкреслює, що саме *безпосередність* і «*гармонія сукупності*» є критеріями пропуску доказу через «ворота» судової оцінки; завдання промови – зняти сумніви щодо *первинності* носія

та *узгодженості ланок* (Владимиров, 1879, сс. 10–15, 21–24, 25–32, 41–49, 57–64). Вл. Случевський усуває міф «самодостатньої сили» окремого джерела: *допустимість і вага* виникають лише у *мотивованій сукупності*, що має бути артикулярно відтворена в судовій промові (Случевський, 1910, сс. 374–386). С. Познишев дисциплінує *архітектуру допуску*: чітке розмежування *прямих і непрямих доказів* у промовах та рішеннях запобігає підміні критеріїв «ефектом оповіді» (Познышев, 1913, сс. 178–181, 373–376). Практичний синтез у Д. Тальберга: *зізнання* – лише *елемент*, що стає *допустимим* у кореляції з іншими даними; *чутки (hearsay)* не можуть замінити *безпосередності*; *експертиза* прийнятна настільки, наскільки в промові доведено *прозорість методу, меж компетенції та відтворюваність* (Тальберг, т. 2, сс. 90–92, 100–112, 130–138, 140–144, 162–176, 180–188).

Континентальна традиція інституціалізує таке розуміння промови як перевірки *допустимості*. У Ф. Гел'є *гласність, усність і безпосередність* – це *епістемічні запобіжники допуску*, які мають бути експліковані саме у промовах (Hélie, 1853, pp. 3–15); Е. Bonnier формалізує «чотиричленну систему придатності», тож *судова аргументація* перевіряється на відповідність кожному компоненту (Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690). Німецька школа доктринально розводить *проведення доказування (Beweisführung)* і *оцінку доказів (Beweiswürdigung)*: промови структуровано спрямовано на *допуск* (питання форми, джерела, способу одержання), тоді як остаточно вага – сфера суддівської *Beweiswürdigung* (Glaser, 1883, pp. 206–207; Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713). В англо-американській лінії J. Bentham редукує риторику до *логіки інференції* як підстави допуску: суд має бачити *причинний перехід* від *факту-обґрунтування* до *шуканого факту* без апеляцій до «*квот сили*» (Bentham, 1827, pp. 8–15, 17–22, 342); W. Best формулює

«*правило найкращого доказу*» як тест *безпосередності і первинності* в усуненні похідних форм (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267); W. Wills показує, що *обставинні (непрямі) докази* стають *допустимими й достатніми* лише як «*гармонія*» ланок, яку сторона має *аргументативно відтворити* (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278). Нарешті, кодифікаційна лінія J.F. Stephen встановлює межі: *належність і допустимість* – різні питання; *обмеження hearsay* стримують «ефект оповіді», змушуючи *промови* спиратися на *перевірювані канали* (Stephen, 1907, pp. 19–22, 40–71).

У підсумку *судоговоріння* в еволюції доктрини доказів постає «місцем публічного допуску» доказів: воно кодифікує і пояснює, чому конкретний носій, зафіксований із дотриманням *ланцюга походження та вимог первинності* (Gross, 1908, pp. 1–20), є *належним, допустимим і достовірним/достатнім* для входу до судової сукупності (Фойницький, 1910, т. II, сс. 12–15, 18–20; Тальберг, т. 2, сс. 100–112).

Підсумовуючи викладене, вважаю за доцільне окреслити чіткі етапи еволюції доктрини доказів і водночас зафіксувати точки зближення між англо-американською, німецькою, французькою (романською), австро-угорською та російсько-імперською дореволюційною школами.

На *першому етапі* (початок XIX ст.) раціоналістична програма Є. Бентама змінила сам предмет міркування: доказ став розумітися як логічний перехід від факту-обґрунтування до шуканого факту, а центр ваги змістився з наперед установленної «*сили*» джерела на публічно перевірювану *належність, безпосередність і сукупний ефект* на *судове переконання*; у цьому ж ряду – реабілітація обставинних даних, що набувають *переконливості* лише як внутрішньо узгоджена система (Bentham, 1827, pp. 8–15, 17–22, 342).

На *другому етапі* (середина XIX ст.) загальне право перетворило ідею *раціональної перевірки* на дисципліно-

вану техніку: правило замикання доказів предметом спору дало операційний фільтр релевантності (Starkie, 1842, pp. 11, 178, 240); розведення релевантності та допустимості у судовому розгляді встановило автономію допуску проти логічної ваги доказу (Taylor, 1858, pp. 1–10, 49–60); «правило найкращого доказу» було витлумачене як методологія безпосередності з поясненими і перевіреними відступами (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Greenleaf, 1896, pp. 1–7, 481, 500); доктрина обставинних доказів надала сукупності стандарт достатності, зорієнтований на усунення розумних альтернатив (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278); кодифікаційне формулювання релевантності та допустимості закріпило придатні для практики межі (Stephen, 1907, pp. 19–22).

На *третьому етапі* (середина – друга половина XIX ст.) континентальна традиція інституційно вмонтувала «внутрішнє переконання» у процесуальну архітектуру: усність, гласність і безпосередність отримали статус епістемічних запобіжників помилок, а чотири властивості доказів – належність, допустимість, достовірність і достатність – стали універсальною рамкою оцінки (Hélie, 1853, pp. 3–15; Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690; Mittermaier, 1834, pp. 1–20).

На *четвертому етапі* (друга половина XIX ст.) німецька школа довершила методологію, чітко розвівши проведення доказування та оцінку доказів і підпорядкувавши стандарт достатності «гармонії сукупності» з пріоритетом первинності та поясненими відступами від неї (Glaser, 1883, pp. 206–207; Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713).

На *п'ятому етапі* (кінець XIX – початок XX ст.) австро-угорська лінія надала процесуальним принципам технологічної опори: правильна первинна фіксація, збереження речових джерел, протокол, плани/схеми та експертні процедури стали інфраструктурою безпосередності та надійності (Gross, 1908, pp. 1–20; Gross, 1875).

Нарешті, *російсько-імперська школа* забезпечила єдність логічної релевантності й процесуальної форми через «тріаду» придатності – належність, допустимість, достовірність/достатність – і вимогу публічно мотивованого внутрішнього переконання суду; у межах цього підходу стримано й функціонально врегульовано похідні повідомлення, уточнено стандарт роботи з письмовими доказами та експертизою, а для непрямих даних проведено вимогу несуперечливої сукупності (Спасович, 1861, сс.3–6, 100–110; Владимиров, 1879, сс. 10–15, 21–24, 25–32, 41–49, 57–64; Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15, 18–20, 41–49, 96–101, 110–121, 125–131, 210–219, 223–228, 300–327, 335–355, 356–363, 370–377, 380–387; Случевский, 1910, сс. 374–386, 392–401).

У цій багатолінійній й багатогранній еволюції вчення про докази простежуються спільні для різних правових сімей результати, які й становлять «тверде ядро» доказового права.

По-перше, відбулася концептуальна заміна «арифметики сили» на логіку сукупності: доказова цінність джерела не задається наперед, а виявляється в контексті узгодженого ланцюга, здатного усувати розумні альтернативи (Bentham, 1827, pp. 13–15; Wills, 1902, pp. 273–278; Владимиров, 1879, сс. 57–64).

По-друге, належність і допустимість здобули автономні функції: перша утримує предмет доведення в раціональних межах, друга дисциплінує шлях від джерела до суду, відсікаючи неналежні канали чи форми подання (Starkie, 1842, pp. 11, 178, 240; Taylor, 1858, pp. 1–10, 49–60; Stephen, 1907, pp. 19–22).

По-третьє, «правило найкращого доказу» усталилося як методологія безпосередності: перевага первинного джерела поєднується з обов'язком пояснювати і перевіряти кожний відступ у бік похідних форм (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Greenleaf, 1896, pp. 481, 500; Glaser, 1883, pp. 206–207).

По-четверте, інституційні гарантії – гласність, усність, безпосередність, перехресний допит, дисципліна протоколу – закріплено як епістемічні умови надійності, що перетворюють широку прийнятність матеріалу на керовану процедуру перевірки (Hélie, 1853, pp. 3–15; Gross, 1908, pp. 1–20; Спасович, 1861, cc.100–110).

По-п'яте, статус похідних повідомлень (чуток) витлумачено в руслі стриманого раціоналізму: загальна непридатність із вузькими винятками, виправданими зовнішніми гарантіями надійності та пов'язаністю з усією картиною справи (Фойницький, 1910, т. II, cc.110–121, 125–131; Greenleaf, 1896, pp. 1–7). *По-шосте*, письмові й речові докази оцінюються не «за назвою», а через автентичність, безперервність походження та співвіднесеність із сукупністю, що вберігає судове міркування від підміни факту інтерпретацією (Greenleaf, 1896, pp. 481, 500; Gross, 1908, pp. 1–20; Фойницький, 1910, т. II, cc.41–49, 96–101).

По-сьоме, експертиза закріплена як спеціальне знання з прозорим методом, чіткими межами компетенції та підконтрольністю вихідних даних; «авторитет імені» не замінює структури доказу (Фойницький, 1910, т. II, cc.210–219, 223–228; Gross, 1908, pp. 1–20). *Нарешті*, стандарт судової впевненості отримав спільне розуміння як практична готовність діяти за підсумком логічно дисциплінованої оцінки сукупності, а не як «математична певність» чи інстинктивне чуття (Владимиров, 1879, cc. 10–15, 25–32; Wills, 1902, pp. 273–278).

З огляду на ці результати, подальший крок мого дослідження полягатиме у стислому відображенні того, яким чином концептуалізовані у дореволюційній (до 1917) правовій доктрині положення та правозастосовні підходи заклали підвалини сучасних моделей доказового права США та континентальної Європи й були сприйняті українською доктриною та правозастосуванням; перехід до цього аналізу здійснюватиму, не ви-

ходячи за межі засвідчених у цьому розділі принципів і з посиланням лише на дореволюційні праці, що формували відповідні стандарти (Stephen, 1907, pp. 19–22; Фойницький, 1910, т. II, cc. 12–15; Gross, 1908, pp. 1–20 та ін.).

Вплив еволюції доказів XIX – на початку XX століття на сучасні моделі доказового права простежується через сталі механізми, що були вироблені у той історичний період і надалі лише набули нормативної форми.

В американській традиції доказового права вирішальним стало розведення ролей «суддя як воротар допустимості – присяжні як оцінювачі ваги», що концептуально обґрунтував Дж.Б. Тейєр: логічна належність і процесуальна допустимість діють автономно, перша окреслює межі предмета доведення, друга дисциплінує шлях від джерела до суду (Thayer, 1898, pp. 191–233).

У межах кодифікаційної парадигми Дж.Ф. Стифена це розмежування набуло операційного вигляду, придатного для щоденної практики (Stephen, 1907, pp. 19–22). «Правило найкращого доказу», витлумачене В. Бестом як вимога безпосередності з поясненими відступами, фактично стало універсальною методологією роботи з письмовими та похідними даними (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Greenleaf, 1896, pp. 481, 500).

Доктрина непрямих (обставинних) доказів у В. Віллса закріпила стандарт достатності сукупності: переконливість постає з внутрішньої узгодженості ланок, які у звичайному ході речей відтинають розумні альтернативи (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278). У підсумку саме ці чотири опори – автономія релевантності й допустимості, методологія безпосередності, доказова «гармонія сукупності» та інституційна «розв'язка» ролей – і сформували сучасний американський підхід до доказів.

На європейському континенті вплив XIX століття виражений у вмонтованості внутрішнього переконання суду в архітектуру процесуальних гарантій.

Ф. Гел'є показав епістемічну місію гласності, усності та безпосередності – без них свобода оцінки вироджується у довільність (Hélie, 1853, pp. 3–15).

Е. Бонньє узагальнив *універсальну чотиричленну систему критеріїв оцінювання доказів* – належність, допустимість, достовірність, достатність – і пояснив функцію презумпцій як інструментів «економії доведення», що не скасовують суддівської відповідальності мотивувати висновок (Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690).

М. Міттермайєр та Ю. Глязер закріпили методологічну ясність: проведення доказування (організація шляху збирання й подання) відрізняється від оцінки доказів (логічна перевірка вже допущеного матеріалу), що унеможливорює повернення до «квот сили» видів (Mittermaier, 1834, pp. 1–20; Glaser, 1883, pp. 206–207).

А. Гейєр та Р. Гарро здійснили систематизацію класифікацій доказів і надали *принципу внутрішнього переконання* (*intime conviction*) процесуально-правового змісту, трактуючи його як форму *мотивованого судового міркування* (Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713; Garraud, 1898, pp. 8–12). Так вибудувалася континентальна модель, сумісна з раціоналістичною програмою Є. Бенґама, але інституційно стримана процедурою (Bentham, 1827, pp. 8–22).

Австро-угорська школа надала цим стандартам практичної керованості: Г. Гросс «приземлив» принцип безпосередності й вимоги до письмових і речових джерел у техніку первинної фіксації, збереження походження та мінімізацію трансмісійних спотворень; саме тут «правило найкращого доказу» отримало операційне втілення, без якого сучасна робота з документами й речовими слідами була б позбавлена епістемічної опори (Gross, 1908, pp. 1–20; Gross, 1875).

Для сучасної *української доктрини* доказів вирішальним є внесок дореволюційної російсько-імперської школи, який забезпечив єдність змісту й форми

доказу. В. Спасович поставив у центр вимогу публічного мотивування внутрішнього переконання, поєднавши етичну та логічну дисципліну оцінки (Спасович, 1861, ss.3–6, 100–110).

А. Владіміров надав стандартів судової впевненості методологічної чіткості – від спостереження і робочої гіпотези до її верифікації сукупністю без логічних розривів; водночас пріоритет безпосередності та контроль відступів від неї унеможливлюють довільну «похідність» (Владимиров, 1879, ss. 10–15, 21–24, 41–49, 57–64).

І. Фойницький сформулював «тріаду» придатності доказу – належність, допустимість, достовірність/достатність – і поєднав її з принципами процесу та вимогою мотивованого рішення (Фойницький, 1910, т. II, ss.12–15, 18–20).

Вл. Случевський, Д. Тальберг, С. Познышев та А. Жиряєв деталізували роботу з непрямыми доказами, експертизою та письмовими джерелами, остаточно закріпивши відмову від «арифметики сили» на користь гармонійної сукупності (Случевский, 1910, ss. 374–386, 392–401; Тальберг, 1891, vol. 2, p. 37; Познышев, 1913, ss.178–181, 373–376; Жиряев, 1855, ss.66–67, 162–163). Саме ця комбінація – належність як логічний фільтр, допустимість як процесуальна чистота каналу, безпосередність як методологія, «гармонія сукупності» як стандарт достатності та публічна мотивація як форма суддівської відповідальності – і становить стійке підґрунтя, на якому сучасна українська практика здатна інтегрувати нові носії доказової інформації, не порушуючи природи доказу.

У межах такої правової традиції зрозуміло, чому саме дореволюційна думка (до 2017 р.) залишається практично корисною і сьогодні. Належність і допустимість у С. Грінліфа та Дж.П. Тейлора утримують доказування від «розповзання» поза предмет спору (Greenleaf, 1896, pp. 1–7; Taylor, 1858, pp. 1–10, 49–60); «правило найкращого доказу» у В. Беста й техніка первинної фіксації у Г. Гросса

пояснюють, чому оригінал і безпосереднє сприйняття є системно привілейованими (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Gross, 1908, pp. 1–20); доктрина непрямих доказів у В. Віллса й вимога «гармонії улік» у А. Жиряєва встановлюють однакову логіку достатності для будь-якого масиву – паперового чи цифрового доказу (Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278; Жиряев, 1855, сс.66–67, 162–163); а «тріада» І. Фойницького дає універсальний тест придатності доказу, який не залежить від типу носія (Фойницкий, 1910, т. II, сс.12–15, 18–20). Таким чином, еволюція XIX – початку XX століття не лише пояснює, «чому ми так мислимо» про докази, а й забезпечує перевірюваний інструментарій, за допомогою якого сучасне правозастосування може безпомилково адаптуватися до нових форматів даних, не відступаючи від вимоги мотивованої, раціонально побудованої судової оцінки доказів.

Розкриваючи вплив класичної доктрини доказів на формування сучасного вчення про електронні (цифрові) докази, *виходжу з фундаментальної тези: змінилася матеріальна оболонка носіїв, але не природа судового пізнання і не критерії придатності доказу*. Саме тому категорії, вироблені кримінальною процесуальною наукою у XIX – на початку XX століття, залишаються методологічним «каркасом», який без додаткових припущень переноситься на цифрове середовище, саме тому цей «каркас» має як теоретико-методологічне, так і практичне значення і сьогодні.

По-перше, онтологія доказу як логічного переходу від факту-обґрунтування до шуканого факту задає вимогу послідовної релевантності кожного цифрового артефакту: журнал доступів, листування, журнал подій системи чи метадані є доказовими настільки, наскільки у «звичайному ході речей» підвищують або знижують правдоподібність шуканого факту й вмонтовані у причинно-обставинний ланцюг, придатний усувати розумні альтернативи.

По-друге, фільтр допустимості дисциплінує шлях цифрового матеріалу до суду: так само, як для письмових джерел класика вимагала чистоти походження і належної форми подання, для електронних даних критичними стають процесуальна коректність отримання, фіксація часу, умов та інструментів доступу і можливість незалежної перевірки.

По-третє, «правило найкращого доказу» у сучасній цифровій площині набуває формату методології безпосередності: пріоритет має первинне уявлення про подію у тому вигляді, у якому система його породила та зберегла; кожний неминучий відступ до похідних представлень (витяги, скріншоти, перетворення форматів) підлягає поясненню і компенсується процедурами автентифікації та звірення з первинними записами, інакше втрачається функціональна еквівалентність «оригіналу».

По-четверте, вимога безпосередності та правильного «першого контакту» з джерелом, яку у практичній площині сформулював і технічно обґрунтував Г. Гросс, безпосередньо трансформується у цифрову форензіку: первинна фіксація, повний опис умов вилучення, недоторканність вмісту, документування послідовності операцій і контроль «змішувань» є не факультативними діями, а умовами духової надійності матеріалу для подальшої оцінки (Gross, 1908, pp. 1–20; Gross, 1875).

По-п'яте, обережне ставлення до опосередкованих повідомлень у класичному вченні про показання з чужих слів (hearsay) має прямий аналог у сфері машинно згенерованих даних і логів: їх прийнятність зумовлена зовнішніми гарантіями надійності процесу їх створення та зберігання, прозорістю методів і можливістю контрдослідження; інакше «цифрова чутка» не може підміняти собою безпосереднє сприйняття чи первинний запис.

По-шосте, експертиза в цифрових справах кореспондує класичним вимо-

гам: доказова сила висновку визначається не «авторитетом імені», а прозорістю методу, чіткістю вихідних припущень, межами компетенції та відтворюваністю дій; суд, а не експерт, оцінює вагу, і він повинен мати змогу відтворити логіку переходу від даних до висновку.

По-сьоме, для цифрових доказів природно працює «тріада» придатності: логічна належність, процесуальна допустимість та достовірність/достатність як результат гармонійної сукупності. Метадані про час, місце та автора події (аналог «службових записів») набувають сенсу тільки у зв'язку з усією картиною, після перевірки способу їх отримання та виключення альтернативних пояснень; ізольовані артефакти не створюють «повної сили» і не звільняють суд від обов'язку публічно мотивувати внутрішнє переконання.

По-восьме, логіка сукупності для електронних даних відтворює класичний стандарт достатності: коректне доведення базується не на «кількості» файлів, повідомлень чи логів, а на їх внутрішній узгодженості та несуперечливому поясненні події; наявність перевіреного альтернативного ланцюга подій руйнує переконливість цифрової сукупності так само, як і у традиційній уліковій структурі.

По-дев'яте, класичне розмежування «проведення доказування» і «оцінки доказів» допомагає організувати цифровий процес: перша площина охоплює добування, фіксацію, збереження та подання (із контрольованими відступами від первинності), друга – логічну перевірку вже допущених матеріалів у сукупності, без спокуси повертатися до наперед установлених «ваг» виду носія.

По-десяте, інституційні гарантії – гласність, усність, безпосередність і перехресний допит – залишаються умовами епістемічної надійності й у цифрових справах: саме через них сторони можуть перевірити цілісність походження, правильність перетворень та межі застосовності інструментів аналізу; публічна мотивація суду забезпечує контроль за тим,

щоб свобода оцінки не перетворювалася на довільність.

У підсумку, доктрина електронних (цифрових) доказів не вимагає «нової логіки» – вона вимагає коректного застосування класичних категорій до цифрових носіїв: належність як логічна віднесеність цифрового артефакту до предмета доведення; допустимість як процесуальна чистота каналу його появи у справі; безпосередність як пріоритет первинної фіксації та пояснених, перевірюваних відступів; достовірність і достатність як результат гармонійної, несуперечливої сукупності, що усуває розумні альтернативи. Саме цей «переклад» класики на мову електронних (цифрових) джерел і забезпечує стійкість сучасних стандартів доказування без втрати їхньої інтелектуальної якості.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Реконструйований у статті доктринальний ландшафт XIX – початку XX століття переконливо засвідчує, що перехід від «арифметики сили» окремих засобів до моделі вільної, але публічно мотивованої оцінки став поворотним моментом європейської та англо-американської думки про докази. Вихідна раціоналістична установка Є. Бентама – розуміти доказ як логічний перехід від факту-обґрунтування до шуканого факту в координатах релевантності, безпосередності та перевірюваності – задала методологію, яка витримала випробування практикою (Bentham, 1827, pp. 8–22, 342).

Англо-американська традиція перетворила цю установку на дисципліновану техніку: правило замикання доказів предметом спору, автономія фільтра допустимості, методологія безпосередності «правила найкращого доказу» та стандарт достатності для обставинних даних забезпечили операційну керуваність судової оцінки (Starkie, 1842, pp. 11, 178, 240; Taylor, 1858, pp. 1–10, 49–60; Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Wills, 1902, pp. 28–36, 273–278; Stephen, 1907, pp. 19–22).

Континентальна школа, у свою чергу, інституційно вмонтувала «внутрішнє переконання» в архітектуру гласності, усності та безпосередності, надала загальний рамці оцінки чотири базові властивості – належність, допустимість, достовірність і достатність – та пояснила роль презумпцій як інструментів економії доведення, не підміняючи суддівської відповідальності мотивувати висновок (Hélie, 1853, pp. 3–15; Bonnier, 1852, pp. 78–96, 688–690; Mittermaier, 1834, pp. 1–20).

Німецька школа чітко розвела проведення доказування і його оцінку, закріпивши стандарт «гармонії сукупності» з пріоритетом первинності та поясненими відступами від неї (Glaser, 1883, pp. 206–207; Geyer, 1880, pp. 694, 702, 713).

Австро-угорська лінія Г. Гросса забезпечила процесуально-криміналістичну інфраструктуру безпосередності та надійності – від первинної фіксації до експертної перевірки – без якої сучасна робота з письмовими і речовими джерелами позбавлялася б епістемічної опори (Gross, 1908, pp. 1–20).

У межах *російсько-імперської дореволюційної школи* остаточно сформовано єдність змісту та форми доказу: «тріада» придатності (належність – допустимість – достовірність/достатність), етична і логічна дисципліна мотивованого внутрішнього переконання, стриманий раціоналізм щодо опосередкованих повідомлень та підвищені вимоги до письмових і експертних джерел (Спасович, 1861, сс.3–6, 100–110; Владимиров, 1879, сс. 10–15, 21–24, 41–49, 57–64; Фойницький, 1910, т. II, сс.12–15, 18–20, 110–121, 210–219, 223–228).

Зіставлення цих доктринальних підходів дозволяє сформулювати *узагальнений висновок*, що становить стійку методологічну основу сучасних моделей доказування.

По-перше, доказова цінність джерела не задається наперед «родовою силою», а виявляється в логічно несуперечливій сукупності, яка у звичайному ході речей

усуває розумні альтернативи; саме так обставинні дані набувають повноцінної ваги (Bentham, 1827, pp. 13–15; Wills, 1902, pp. 273–278; Владимиров, 1879, сс. 57–64).

По-друге, розведення релевантності та допустимості забезпечує водночас збереження предметної зосередженості й процесуальну чистоту каналу доказу; суддя виконує функцію «воротаря» його допуску, тоді як *доказову вагу* оцінює за результатами безпосереднього дослідження і контрдослідження (Starkie, 1842, pp. 11, 178, 240; Taylor, 1858, pp. 1–10, 49–60; Stephen, 1907, pp. 19–22).

По-третє, методологія безпосередності «правила найкращого доказу» та обов'язок пояснювати кожний відступ від первинності мінімізують трансмісійні спотворення і дисциплінують роботу з похідними формами (Best, 1883, pp. 16–21, 254–267; Greenleaf, 1896, pp. 481, 500; Gross, 1908, pp. 1–20).

По-четверте, інституційні гарантії – гласність, усність, безпосередність, перехресний допит і дисципліна протоколу – функціонують як запобіжники помилок і процесуальних зловживань, підвищуючи відтворюваність судових висновків щодо доказів (Hélie, 1853, pp. 3–15; Спасович, 1861, сс. 100–110; Gross, 1908, pp. 1–20).

По-п'яте, експертний висновок має доказову цінність лише як прозоро верифікований доказовий метод і доказові дані в межах компетенції, а не як «авторитет імені» щодо ваги доказу (Фойницький, 1910, т. II, сс. 210–219, 223–228).

Для *сучасної української доктрини та практики* ці висновки мають безпосереднє прикладне значення. Вони задають перевірювані орієнтири для роботи з новими носіями доказової інформації: належність як логічний фільтр предмета; допустимість як контроль походження і форми; безпосередність як вимога до першоджерела і пояснених відступів; сукупність як критерій достатності; публічна мотивація як форма етичної та інтелектуальної відповідальності

суду. Саме така конструкція – вироблена у класичну добу – і сьогодні дозволяє інтегрувати цифрові джерела, не змінюючи природи доказу та не розхитуючи стандартів справедливого процесу.

Вплив класичної доктрини на вчення про електронні (цифрові) докази полягає не у вигадуванні «нової логіки», а в операційному застосуванні сталих критеріїв до цифрових носіїв. Належність відсікає все, що не рухає пояснення події; допустимість вимагає доведеної цілісності походження, протоколювання доступу й відтворюваності дій; достовірність і достатність формуються не «кількістю файлів», а внутрішньою узгодженістю цифрової сукупності, яка усуває розумні альтернативи. Пріоритет надається первинному цифровому сліду та метаданим, а кожен відступ до похідних відтворень має бути пояснений і компенсований техніко-процесуальними перевірками. Експертний висновок має вагу лише як прозорий метод у межах компетенції, а не «авторитет імені». Інституційні запобіжники – змагальність, перехресна перевірка, безпосередність і публічна мотивація – залишаються умовами надійності й у цифрових справах. Отже, електронні докази є випробуванням зрілості класичної доктрини: змінюється носій, але не критерії придатності доказу.

У контексті впливу класичної доктрини на вчення про електронні докази перспективним є формалізувати «критеріальну матрицю» придатності на основі тріади належності, допустимості та достовірності/достатності з цифровими індикаторами первинності артефакту, автентичності й відтворюваності метаданих та безперервності ланцюга збереження. Доцільно доктринально переосмислити «правило найкращого доказу» для хмарних і розподілених середовищ (оригінал системного запису, допустимі відступи і їх компенсатори), забезпечивши методологічну спадкоємність із класичними підходами В. Беста та С. Грінліфа (Best, 1883, pp. 16–21,

254–267; Greenleaf, 1896, pp. 481, 500). Окрема лінія – стандартизація експертних висновків у ІТ-справах (повторюваність, межі компетенції, прозорий метод і аудит-трек дій) як пряма трансляція вимог І. Фойницького та А. Владімірова до спеціального знання (Фойницький, 1910, т. II, сс. 210–219, 223–228; Владіміров, 1879, сс. 10–15, 25–32). Практичну інфраструктуру безпосередності для цифрових джерел слід розвивати за логікою Г. Гросса: коректна первинна фіксація, документування доступів і мінімізація трансмісійних спотворень (Gross, 1908, pp. 1–20). Перспективним також є вироблення судових орієнтирів мотивування оцінки сукупності електронних даних з урахуванням публічності, усності та перехресної перевірки як незмінних запобіжників помилок, розвиваючи наукові положення Ф. Гел'є (Hélie, 1853, pp. 3–15).

На формування сучасної української доктрини доказового права визначальний вплив справили дві взаємодоповнювальні доктринально-методологічні традиції XIX – початку XX століття. *Перша* – російсько-імперська школа (Київ – Харків – Одеса), яка закріпила модель вільної, але публічно мотивованої *оцінки доказів*, сформулювала *тріаду придатності* (належність, допустимість, достовірність/достатність) і визначила стандарт *внутрішнього переконання* як результат логіки доказової сукупності. *Друга* – австрійсько-галицько-буковинська школа (Львів, Чернівці), що інституціоналізувала методологію *доказування* через процесуальні гарантії (гласність, усність, безпосередність, перехресний допит) та розбудувала криміналістичну інфраструктуру *безпосередності*, засновану на пріоритеті первинних джерел, фіксації, збереженні та простежуваності походження доказів.

Синтез цих двох традицій нині забезпечує методологічну й процедурно-технічну основу сучасної української доктрини *доказів і доказування*, зокрема у сфері роботи з електронними

(цифровими) доказами – через прозору мотивацію судових рішень, контроль відступів від первинності, дисципліну роботи з похідними повідомленнями та відтворюваність експертних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bentham J. *Rationale of Judicial Evidence, Specially Applied to English Practice* / ed. J.S. Mill. London: Hunt & Clarke, 1827. 5 vols. Vol. 1: 606 p.; Vol. 2: 658 p.; Vol. 3: 658 p.; Vol. 4: 645 p.; Vol. 5: 787 p.
- Best W.M. *The Principles of the Law of Evidence: With Elementary Rules for Conducting the Examination and Cross-Examination of Witnesses*. London: H. Sweet, 1883. 660 p.
- Best W.M. *The Principles of the Law of Evidence: With Elementary Rules for Conducting the Examination and Cross-Examination of Witnesses* / ed. S.L. Phipson. London: Sweet & Maxwell, 1922. 673 p.
- Bodington O.E. *An Outline of the French Law of Evidence*. London: Stevens & Sons, 1904. 199 p.
- Bonnier É. *Traité théorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminel*. Paris: A. Durand, 1852. 774 p.
- Carrara F. *Programma del corso di diritto criminale. Parte generale*. Lucca: Tipografia Giusti, 1877. 1344 p.
- Garraud R. *Traité théorique et pratique du droit pénal français*. Paris: L. Larose, 1898. 676 p.
- Geyer A. *Lehrbuch des gemeinen deutschen Strafprocessrechts*. Leipzig: Fues (R. Reisland), 1880. 911 S.
- Glaser J. *Beiträge zur Lehre vom Beweis im Strafprozess*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1883. 414 S.
- Greenleaf S. *A Treatise on the Law of Evidence*. Boston: Little, Brown, 1863. 910 p.
- Greenleaf S.; Wigmore J.H. (ed.). *A Treatise on the Law of Evidence*. Philadelphia: Little, Brown, and Company, 1899. Vol. 1–3. 1884 p.
- Greenleaf S. *A Treatise on the Law of Evidence: in three volumes / rev. with large additions by W.D. Lewis*. Philadelphia: Rees Welsh & Company, 1896. Vol. I–III. Vol. I: 950 p.
- Gross H. *Textbook of Criminal Procedure of the Austro-Hungarian Monarchy*. Vienna: Carl Gerold's Sohn, 1875. 531 p.
- Gross H. *Handbook for Investigating Judges as a System of Criminalistics*. Munich: J. Schweitzer, 1908. 1152 p.
- Gulson J.R. *The Philosophy of Proof in Its Relation to the English Law of Judicial Evidence*. London: Routledge, 1905. 496 p.
- Hélie F. *Traité de l'instruction criminelle, ou Théorie du Code d'instruction criminelle*. Paris: Ch. Hingray, 1853. 900 p.
- Liszt F. v. *Fundamentals of a German Criminal Procedure Code*. Berlin: Duncker & Humblot, 1880. 344 p.
- Mittermaier C.J.A. *Die Lehre vom Beweise im deutschen Strafprozesse...* Darmstadt: J.W. Heyer, 1834. 504 S.
- Phillipps S.M. *A Treatise on the Law of Evidence*. London: Saunders and Benning, 1838. 530 p.
- Phipson S.L. *The Law of Evidence*. London: Stevens & Haynes, 1892. 448 p.
- Roscoe H. *A Digest of the Law of Evidence in Criminal Cases* / ed. J.F. Stephen. London: Stevens & Sons, 1868. 1050 p.
- Roscoe H. *Roscoe's Digest of the Law of Evidence in Criminal Cases* / 12th ed. by A. P.P. Keep. London: Stevens & Sons, 1898. lxii, 988 p.
- Starkie T. *A Practical Treatise of the Law of Evidence, and Digest of Proofs, in Civil and Criminal Proceedings*. London: V. & R. Stevens and G.S. Norton, 1842. 806 p.
- Stephen J.F. *A Digest of the Law of Evidence*. London: Macmillan, 1907. 271 p.
- Taylor J.P. *A Treatise on the Law of Evidence as Administered in England and Ireland...* Vol. 1. London: W. Maxwell, 1858. 902 p.
- Thayer J.B. *A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law*. Boston: Little, Brown, 1898. 684 p.
- Wigmore J.H. *A Treatise on the Anglo-American System of Evidence in Trials at Common Law*. Boston: Little, Brown, and Company, 1904. 1066 p.
- Wigmore J.H. *The Principles of Judicial Proof as Given by Logic, Psychology, and General Experience, and Illustrated in Judicial Trials*. Boston: Little, Brown, and Company, 1913. xvi, 1179 p.
- Wills W. *An Essay on the Principles of Circumstantial Evidence: Illustrated by Numerous Cases*. London: Butterworths, 1862. 324 p.
- Wills W. *An Essay on the Principles of Circumstantial Evidence: Illustrated by Numerous Cases* / ed. Sir A. Wills. London: Butterworth & Co., 1902. 458 p.
- Bentham J. *Rationale of Judicial Evidence, specially applied to English Practice*. 5 vols. London: Hunt, 1827. Рос. пер.: Бентам Дж. О судебных доказательствах / пер. с фр. М. Дюмонта. С. – Пб.: тип. Ф.С. Сушинского, 1876. 421 с.

Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.

Владимиров А.Ф. Учение об уголовных доказательствах по российскому уголовному судоустройству и судопроизводству. С. – Пб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1879. XLVIII, 847 с.

Гмирко В.П. Генеза теорії доказів вітчизняного кримінального процесу: методологічна рефлексія. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 2(12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15hvppmr.pdf>

Гродзинский М.М. Учение о доказательствах и его эволюция. *Архив криминологии и судебной медицины*. 1925. № 1; окрема брошура. Харків, 1925. 21 с.

Жиряев А.С. Теория улик. Дерпт: Тип. Г. Лаакманна, 1855. 216 с.

Кони А.Ф. За последние годы. 2-е изд., доп. С. – Пб.: Типография А.С. Суворина, 1898. XXII, 745 с.

Обуховский В.А. Уголовные доказательства в истории и советском праве. Х.: Юриздат НКЮ, 1926. 188 с.

Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія. К.: РВВ НА СБУ, 2004. 336 с.

Погорецький М.А. Імовірність і достовірність у кримінально-процесуальному пізнанні на досудовому слідстві. *Держава та регіони. Сер. Право*. Запоріжжя, 2004. Вип. 1. С. 62–65.

Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf

Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1 (3): URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf>

Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_10_14/Pogoretskyi_10_14

Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf

Погорецький М.А. Еволюція доказів у кримінальному процесуальному законодавстві XIX століття та їх вплив на кримінальне процесуальне законодавство країн ЄС і України: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник кримінального судочинства*. 2024. № 1–2. С. 24–35. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/767>

Познышев С.В. Элементарный учебник русского уголовного процесса. М.: Г.А. Леман, 1913. 337 с.

Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством: публичные лекции, читанные в зале Императорского С.-Петербургского университета. С. – Пб.: Тип. Правительствующего Сената, 1861. 116 с.

Стифен Дж. Очерк доказательственного права. Вступительные статьи к книге: П.И. Люблинский. С. – Пб.: Сенатская типография, 1910. С. XI–CXIII.

Тальберг Д.Г. Русское уголовное судопроизводство: пособие к лекциям. Киев: Товарищество печатного дела и торговли И.Н. Кушнерев и Ко в Москве, Киевское отделение, 1891. Т. 2. 318 с.

Уильз У. Опыт теории косвенных улик, объясненный примерами / пер. с 3-го англ. изд.; изд. А. Унковского. М.: Тип. Грачева и К°, 1864. 271 с.

Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. II. 3-е изд. С. – Пб.: Сенатская тип., 1910. 607 с.

Чельцов-Бебутов М.А. Советский уголовный процесс. Х.: Юридиздат НКЮ, 1929. Вып. 2. 503 с.

Шумило М.С. Поняття доказів у кримінальному судочинстві: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Shumilo.pdf

REFERENCES

Bentham J. (1827) Rationale of judicial evidence, specially applied to English practice (ed. J.S. Mill). London: Hunt & Clarke. 5.

Best W.M. (1883) The principles of the law of evidence: with elementary rules for conducting the examination and cross-examination of witnesses. London: H. Sweet. 660.

Best W.M. (1922) The principles of the law of evidence (ed. S.L. Phipson). London: Sweet & Maxwell. 673.

Bodington O.E. (1904) An outline of the French law of evidence. London: Stevens & Sons. 199.

- Bonnier É. (1852) *Traité théorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminel*. Paris: A. Durand. 774.
- Carrara F. (1877) *Programma del corso di diritto criminale. Parte generale*. Lucca: Tipografia Giusti. 1344.
- Garraud R. (1898) *Traité théorique et pratique du droit pénal français*. Paris: L. Larose. 676.
- Geyer A. (1880) *Lehrbuch des gemeinen deutschen Strafprocessrechts*. Leipzig: Fues (R. Reisland). 911.
- Glaser J. (1883) *Beiträge zur Lehre vom Beweis im Strafprozess*. Leipzig: Duncker & Humblot. 414.
- Greenleaf S. (1863) *A treatise on the law of evidence*. Boston: Little, Brown. 910.
- Greenleaf S.; Wigmore J.H. (ed.) (1899) *A treatise on the law of evidence*. Philadelphia: Little, Brown and Company. Vols. 1–3. 1884.
- Greenleaf S. (1896) *A treatise on the law of evidence: in three volumes (rev. with large additions by W.D. Lewis)*. Philadelphia: Rees Welsh & Company. Vols. I–III.
- Gross H. (1875) *Textbook of criminal procedure of the Austro-Hungarian monarchy*. Vienna: Carl Gerold's Sohn. 531.
- Gross H. (1908) *Handbook for investigating judges as a system of criminalistics*. Munich: J. Schweitzer. 1152.
- Gulson J.R. (1905) *The philosophy of proof in its relation to the English law of judicial evidence*. London: Routledge. 496.
- Hélie F. (1853) *Traité de l'instruction criminelle, ou théorie du Code d'instruction criminelle*. Paris: Ch. Hingray. 900.
- Liszt F. von (1880) *Fundamentals of a German criminal procedure code*. Berlin: Duncker & Humblot. 344.
- Mittermaier C.J.A. (1834) *Die Lehre vom Beweise im deutschen Strafprozesse*. Darmstadt: J.W. Heyer. 504.
- Phillipps S.M. (1838) *A treatise on the law of evidence*. London: Saunders and Benning. 530.
- Phipson S.L. (1892) *The law of evidence*. London: Stevens & Haynes. 448.
- Roscoe H.; Stephen J.F. (ed.) (1868) *A digest of the law of evidence in criminal cases*. London: Stevens & Sons. 1050.
- Roscoe H.; Keep A.P.P. (ed.) (1898) *Roscoe's digest of the law of evidence in criminal cases (12th ed.)*. London: Stevens & Sons. lxii, 988.
- Starkie T. (1842) *A practical treatise of the law of evidence, and digest of proofs, in civil and criminal proceedings*. London: V. & R. Stevens and G.S. Norton. 806.
- Stephen J.F. (1907) *A digest of the law of evidence*. London: Macmillan. 271.
- Taylor J.P. (1858) *A treatise on the law of evidence as administered in England and Ireland*. Vol. 1. London: W. Maxwell. 902.
- Thayer J.B. (1898) *A preliminary treatise on evidence at the common law*. Boston: Little, Brown. 684.
- Wigmore J.H. (1904) *A treatise on the Anglo-American system of evidence in trials at common law*. Boston: Little, Brown and Company. 1066.
- Wigmore J.H. (1913) *The principles of judicial proof as given by logic, psychology, and general experience, and illustrated in judicial trials*. Boston: Little, Brown and Company. 15, 1179.
- Wills W. (1862) *An essay on the principles of circumstantial evidence: illustrated by numerous cases*. London: Butterworths. 324.
- Wills W.; Wills A. (ed.) (1902) *An essay on the principles of circumstantial evidence: illustrated by numerous cases*. London: Butterworth & Co. 458.
- Bentham J. (1876) *On judicial evidence (transl. from French by M. Dumont)*. St Petersburg: F.S. Sushchinsky Printing House. 421.
- Vapniarchuk V.V. (2017) *Theory and practice of criminal procedural proof: monograph*. Kharkiv: Yurait. 408.
- Vladimirov A.F. (1879) *The doctrine of criminal evidence under Russian criminal court organization and procedure*. St Petersburg: M.M. Stasiulevich Printing House. XLVIII, 847.
- Hmyrko V.P. (2015) *The genesis of the theory of evidence in the domestic criminal process: a methodological reflection*. Journal of the National University «Ostroh Academy». Law Series. 2 (12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15hvppmr.pdf>
- Grodzinsky M.M. (1925) *The doctrine of evidence and its evolution*. Archive of Criminology and Forensic Medicine. 1. Kharkiv. 21.
- Zhyriaev A.S. (1855) *The theory of circumstantial evidence*. Dorpat (Tartu): H. Laakmann Printing House. 216.
- Koni A.F. (1898) *Over the recent years (2nd ed., enlarged)*. St Petersburg: A.S. Suvorin Printing House. XXII. 745.
- Obukhovskiy V.A. (1926) *Criminal evidence in history and Soviet law*. Kharkiv: Yurizdat NKYu. 188.

Pohoretskyi M.A. (2004) Problems of using materials of operative-search activity in criminal procedure: monograph. Kyiv: Editorial and Publishing Department of the National Academy of the Security Service of Ukraine. 336.

Pohoretskyi M.A. (2004) Probability and reliability in criminal-procedural cognition at the pre-trial investigation stage. State and Regions. Series: Law. 1. 62–65.

Pohoretskyi M.A. (2007) The functional purpose of operative-search activity in criminal procedure: monograph. Kharkiv: Arsis LTD. 576. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf.

Pohoretskyi M.A. (2011) Evidence in criminal procedure: problematic issues. Journal of the National University «Ostroh Academy». Law Series. 1 (3). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>.

Pohoretskyi M. (2014) The theory of criminal procedural proof: problematic issues. Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]. 10. 12–25. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_10_14/Pogoretskyi_10_14.

Pohoretskyi M.A. (2015) A new concept of criminal procedural proof. Visnyk Kryminalnoho Sudochynstva Ukrainy [Bulletin of Criminal Proceedings of Ukraine]. 3. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf.

Pohoretskyi M.A. (2024) The evolution of evidence in 19th-century criminal procedure legislation and its impact on the criminal procedure law of the EU countries and Ukraine: a comparative-legal analysis. Visnyk Kryminalnoho Sudochynstva [Bulletin of Criminal Proceedings]. 1–2. 24–35. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/767>.

Poznyshchev S.V. (1913) An elementary textbook of the Russian criminal process. Moscow: G. A. Leman. 337.

Spasovich V.D. (1861) On the theory of criminal evidence in connection with the judicial system and procedure: public lectures. St Petersburg: Senate Printing House. 116.

Stephen J.F. (1910) Essay on the law of evidence. Introductory articles to the book by P.I. Liublynsky. St Petersburg: Senate Printing House. XI–CXIII.

Talberg D.G. (1891) Russian criminal procedure: a course to accompany lectures. Vol. 2. Kyiv: I.N. Kushneriov & Co. (Kyiv Branch). 318.

Wills W. (1864) An essay on the theory of circumstantial evidence, explained by examples (transl. from the 3rd Eng. ed.; ed. A. Unkovsky). Moscow: Grachev & Co. Printing House. 271.

Foinitsky I. Ya. (1910) Course of criminal procedure. Vol. II (3rd ed.). St Petersburg: Senate Printing House. 607.

Cheltsov-Bebutov M.A. (1929) Soviet criminal procedure. Issue 2. Kharkiv: Yuridizdat NKYu. 503.

Shumilo M. Ye. (2015) The concept of evidence in criminal proceedings: prolegomena to understanding the «elusive» phenomenon of the law of evidence. Visnyk Kryminalnoho Sudochynstva [Bulletin of Criminal Proceedings]. 3. 95–104. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Shumilo.pdf.

UDC343.14:340.131.5(4+73)(091)''18/19''

Mykola Anatoliyovych Pohoretskyi – Doctor of Law, Professor,
Honored Scientist and Technician of Ukraine,
Vice-Rector for Academic Affairs,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>
mykola.pohoretskyi@knu.ua

The Doctrine of Evidence of the 19th and Early 20th Centuries: Anglo-American and Continental Traditions and Their Influence on Modern Criminal Procedural Evidence Law

The article presents a doctrinal and comparative reconstruction of the evolution of the theory of evidence in the 19th and early 20th centuries within the Anglo-American, German, French (Romance), Austro-Hungarian, and Russian imperial traditions, based on pre-revolutionary sources (up to 1917). The purpose of the study is to obtain an integral and verifiable result – a doctrinal and comparative reconstruction of the evolution of the theory of evidence in the 19th and early 20th centuries within the above-mentioned legal schools, with conclusions regarding their influence on

the contemporary models of evidence law in the United States, continental Europe, and Ukraine. The methodology combines comparative-historical and structural-doctrinal analysis using a unified «matrix» (concept, properties, classifications, correlation between evidence and indicia, method and standard of assessment, purpose of evidence), with intra- and inter-systemic comparison of authors' positions and their institutional contexts. Additionally, a periodization is formulated that reflects the successive intellectual and procedural steps from the rationalist program to codified standards of proof and procedural roles.

The results obtained include: (1) a reasoned transition to the model of inner conviction as a publicly motivated practical readiness of the court to act; (2) a coherent system of criteria of evidentiary fitness (relevance, admissibility, reliability/sufficiency) and their operational application to direct and circumstantial data; (3) the interpretation of the «best evidence rule» as a methodology of immediacy with explained and verifiable exceptions; (4) the logic of «harmony of totality» as a sufficiency standard for indirect evidence; (5) institutional safeguards against arbitrariness in assessment (publicity, orality, immediacy, cross-examination, record discipline). The influence of the classical doctrine on the modern theory of digital (electronic) evidence is substantiated separately: the priority of primary machine records and metadata, the requirement of an unbroken chain of custody, explained and reproducible deviations from primacy, transparent expert examination within competence, and the evaluation of digital datasets by the criterion of internal coherence and elimination of reasonable alternatives. The scientific novelty lies in combining historical and doctrinal reconstruction with clear applied guidelines for digital proof (checklists of primacy, authenticity, reproducibility, and motivation of judicial reasoning). The practical significance is seen in the possibility of using the proposed «matrix» to unify judicial argumentation, develop procedural standards for working with electronic media, and enhance the reproducibility of judicial decisions. The deliberate limitation of the source base to pre-revolutionary works ensures the purity of comparative analysis and allows for accurately tracing the continuity of classical principles under modern conditions of digital transformation of justice.

Keywords: *doctrine of evidence; relevance; admissibility; reliability; sufficiency; inner conviction; best evidence rule; circumstantial evidence; publicity; immediacy; cross-examination; expert opinion; digital evidence; metadata; chain of custody; harmony of totality; comparative legal analysis; pre-trial and trial proceedings.*